

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 12.08.2024 Kabul/Accepted: 14.10.2024

Araştırma Makalesi/Research Article, ss./pp. 19-46.

İDRİS-İ BİTLİSİ'YE GÖRE TÜRK DEVLET GELENEĞİ (HEŞT BİHİŞT BAĞLAMINDA-2)

Kayhan ATİKⁱ

Öz

İdris-i Bitlisi, 15. yüzyılın ortalarında doğmuş Bitlisli bir âlimdir. Babası Hüsameddin Ali, tanınmış bir âlim olup Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın sarayında görev yapmıştır. İdris-i Bitlisi, babasından aldığı eğitimin ardından Akkoyunlu sarayında münşilik yapmış ve 2. Bayezid'in isteği üzerine "Heşt Bihışt" adlı eseri yazarak sultandan ödül almıştır, ancak eserinin gerçek değeri anlaşılamamıştır. Akkoyunlu Devleti'nin çöküşünden sonra Osmanlı'ya sığınmış ve 2. Bayezid döneminde onun yanında hizmet etmiştir. Çaldıran Savaşı'na katılmış ve Osmanlı'nın Tebriz'i fethetmesinde rol oynamıştır. İstanbul'a döndükten sonra Yavuz Sultan Selim'in hizmetine girmiş ve Osmanlı'nın doğu politikalarına etki etmiştir. İdris-i Bitlisi'nin ilmi çalışmaları tıp, kozmografya, felsefe, tasavvuf, siyaset, ahlak ve tarih alanlarını kapsamış ve eserleri dönemin entelektüel ortamına katkıda bulunmuştur. 1520'de İstanbul'da vefat etmiş ve İdris Köşkü'nde gömülmüştür.

Türk devlet geleneği, tarih boyunca çeşitli Türk devletleri tarafından şekillendirilmiş köklü bir yapıya sahiptir. Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Gazneli, Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük Türk devletleri, han veya hakan liderliğinde merkezîyetçi bir yönetim anlayışıyla yönetilmiştir. Hükümdarlık genellikle ailesel geçişle sağlanmış, liderlerin otoritesi Tanrı tarafından seçilmiş olduklarına inanılarak meşrulaştırılmıştır. Adaletin sağlanması, savaş yetenekleri ve toplumsal düzenin korunması devletlerin temel hedefleri arasında yer almıştır. Türk devlet geleneğinde önemli bir diğer özellik, farklı etnik grupları ve kültürleri bir araya getirme yeteneğidir. Hükümdarlar, farklılıkları zenginlik olarak göyerek çeşitli toplulukları birleştirip uyumlu bir yapı oluşturmuşlardır. Bu geleneğin izleri Orta Asya'dan başlayarak birçok farklı dönemde ve coğrafyada görülmüştür. Sonuç olarak, Türk devlet geleneği liderlikte ailesel geçiş, merkezîyetçilik, adalet anlayışı ve farklı kültürleri birleştirme çabalarıyla öne çıkmaktadır. Bu geleneğin mirası, Türk kültürünün temel taşlarından birini oluşturarak günümüze kadar etkisini sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Osmanlı, İdris-i Bitlisi, Heşt Bihışt, Devlet Geleneği.

Turkish State Tradition According to İdris-i Bitlisi (In The Context of Hesht Bihisht-2)

Abstract

İdris-i Bitlisi is a scholar from Bitlis who was born in the mid-15th century. His father, Hüsameddin Ali, was a well-known scholar and served in the palace of Uzun Hasan, the Akkoyunlu ruler. After the education he received from his father, İdris-i Bitlisi worked as a munshi in the Akkoyunlu palace and at the request of 2. Bayezid, he wrote the work "Hesht Bihisht" and received an award from the sultan, but the real value of his work was not understood. After the collapse of the Akkoyunlu State, he took refuge in the Ottoman Empire and He served with him during the reign of 2. Bayezid. He participated in the Battle of Chaldıran and played a role in the Ottoman conquest of Tabriz. After returning to

ⁱ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: kayhanatik@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6312-9130.

Istanbul, he entered the service of Yavuz Sultan Selim and influenced the eastern policies of the Ottoman Empire. İdris-i Bitlisi's scientific studies covered the fields of medicine, cosmography, philosophy, mysticism, politics, ethics and history, and his works contributed to the intellectual environment of the period. He died in Istanbul in 1520 and was buried in the Idris Mansion.

Turkish state tradition has a deep-rooted structure that has been shaped by various Turkish states throughout history. Great Turkish states such as Hun, Gokturk, Uyghur, Karakhanid, Ghaznavid, Seljuk and Ottoman were governed with a centralist management approach under the leadership of the khan or khan. Rulership was generally achieved through familial succession, and the authority of the leaders was legitimized by the belief that they were chosen by God. Ensuring justice, war capabilities and protecting social order have been among the main goals of states. Another important feature in the Turkish state tradition is the ability to bring together different ethnic groups and cultures. The rulers united various communities and created a harmonious structure, seeing differences as wealth. Traces of this tradition have been seen in many different periods and geographies, starting from Central Asia. As a result, the Turkish state tradition stands out with its familial transition in leadership, centralism, understanding of justice and efforts to unite different cultures. The legacy of this tradition continues to be effective until today, forming one of the cornerstones of Turkish culture.

Keywords: *History, Ottoman, İdris-i Bitlisi, Hesht Bihisht, State Tradition.*

Extended Abstract

İdris-i Bitlisi was a scholar born in Bitlis in the mid-15th century. His father, Husameddin Ali, served as a well-known scholar in the court of Uzun Hasan, the Akkoyunlu ruler. After receiving a deep education from his father, İdris-i Bitlisi took on duties related to correspondence in the Akkoyunlu court and, upon the request of Bayezid II, wrote his work titled "Hesht Bihisht", which earned him an award from the sultan; however, the true value of this work was not sufficiently appreciated by the intellectual circles of the period. After the collapse of the Akkoyunlu State, İdris-i Bitlisi took refuge in the Ottoman Empire and served alongside Bayezid II during his reign. He participated in the Battle of Chaldiran, contributed to the Ottoman conquest of Tabriz, and upon his return to Istanbul, entered the service of Yavuz Sultan Selim. During this period, he had significant influence on the Ottoman eastern policies. İdris-i Bitlisi's scientific works cover a wide range; he has produced works in fields such as medicine, cosmography, philosophy, mysticism, politics, ethics and history. His works made significant contributions to the intellectual environment of the period. He died in Istanbul in 1520 and was buried in the Idris Mansion.

*İdris-i Bitlisi wrote his work "Hesht Bihisht" upon the request of Bayezid II. However, due to disagreements with the Grand Vizier Atik Ali Pasha and other bureaucrats of the period, the true value of this work was not appreciated enough. İdris-i Bitlisi was appreciated for his previous works and this reputation continued in the Ottoman palace; he was rewarded with a high salary. İdris-i Bitlisi's world of thought was affected by the complex political environment created by various regional conflicts such as the Ottoman-Akkoyunlu, Ottoman-Safavid and Ottoman-Mamluk in the late 15th and early 16th centuries. This political atmosphere was also reflected in his historiography. His work "Hesht Bihisht" draws attention by presenting different information than other historical works of the period, especially the *Tevârih-i Âl-i Osmans*. The reason for this may be that he examined sources that were written on the subject but did not survive to the present day. In addition to historiography, İdris-i Bitlisi also produced works on subjects such as state philosophy, political etiquette, construction tradition and ruler-administration concepts. As a person who was interested in various sciences such as philosophy, mysticism, politics, ethics and history and who served in different states, we evaluated his views on the Ottoman state tradition in the context of "Hesht Bihisht". We tried to examine the author's thoughts on the Ottoman state tradition under certain headings.*

The Turkish state tradition has a deep and deep-rooted structure that has been shaped by many Turkish states throughout history. From the Huns to the Gokturks, Uyghurs, Karakhanids, Ghaznavids, Seljuks and Ottomans, the great Turkish states generally adopted a centralized management approach under the leadership of a khan or khagan. The rule was mostly established through a familial transition and the authority of the leaders was legitimized by the belief that they were chosen by God. The main goals of these states include ensuring justice,

developing war capabilities and maintaining social order. The ability to bring different ethnic groups and cultures together is also an important feature in the Turkish state tradition. The rulers evaluated social diversity as a wealth and created a harmonious structure by uniting various communities. This tradition has manifested itself in many different periods and geographies, starting from Central Asia. As a result, the Turkish state tradition draws attention with familial transition in leadership, centralism, understanding of justice and efforts to bring different cultures together. This heritage continues to be influential as one of the cornerstones of Turkish culture to the present day.

In order to reinforce their lineage and legitimacy, the Ottoman rulers tried to establish legitimacy by emphasizing that many Turkish rulers trace their lineage back to Oghuz Khan. After establishing legitimacy with his own people, the ruler must first ensure the peace and security of the society; because a sultan who does not think about the comfort of his people cannot be successful in the long term and the people do not want to be with him. The sultan should give away worldly goods not only for himself but also to others and should not be content with accumulating goods. The Ottoman State attached great importance to the people. The principle of "Let people live so that the state lives" was applied without discrimination of religion, language or race. After the conquest, peace and order were established even in non-Islamic regions, and places of worship were built. Justice was provided, those in need were helped and the peace of the people was ensured. Laws were applied fairly, and local customs and traditions were respected. It was observed that especially during the reign of Sultan Osman, the people did not experience any religious or social problems and that the people of the surrounding area wanted to be under his protection. The Sultan showed compassion and mercy to his people, thus preventing unrest. Instead of greed for wealth, looking after the welfare of the army and the people was the priority for the survival of the state.

Giriş

İdris-i Bitlisi, 15. yüzyılın ortalarında Bitlis bölgesinde doğmuştur. Babası Hüsameddin Ali, bölgenin tanınmış âlimlerinden ve şeyhlerindedir. Hüsameddin Ali, Diyarbakır'da Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın sarayında münşilik görevinde bulunmuş ve daha sonra Akkoyunlu Devleti'nin başkenti Tebriz'e taşınca oraya gitmiştir (Kaya vd., 2008, s. 53). Tebriz'de, Abdurrahman-ı Câmî'nin ilmi toplantılarına katılmıştır ve İdris-i Bitlisi ilk eğitimini babasından almıştır. Diyarbakır ve Tebriz'de bulunarak akli ve dini ilimleri bu şehirlerde öğrenmiştir. İdris-i Bitlisi'nin, dönemin Akkoyunlu hükümdarı Yakub Bey zamanında Akkoyunlu sarayında münşilik yaptığı ve sultanın çocuklarına eğitim verdiği bilinmektedir. Münşilik görevini Yakub Bey'den sonra gelen Rüstem ve Elvend beylerinin sarayında da sürdürmüştür. Safeviler, Akkoyunlu Devleti'nin varlığını sona erdirdiği döneme kadar İdris-i Bitlisi bu bölgede yaşamıştır (Özcan, 2000, s. 485-488). Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra Bitlisi, Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmıştır. İdris-i Bitlisi, yaşamı boyunca hem ilmi çalışmalarıyla hem de devlet hizmetindeki görevleriyle tanınmış bir şahsiyettir (1501) (Uzunçarşılı, 1994, s. 273; Kaya vd., 2008, s. 53).

İdris-i Bitlisi, 2. Bayezid'in isteği üzerine "Heşt Bihişt" adlı eseri kaleme aldı ve sultana sunduğunda 50.000 akçe nakit ödül aldı. Ancak Vezîriâzam Atik Ali Paşa ve dönemin diğer bürokratlarıyla sorunları olduğu için eserin gerçek değeri anlaşılamadı. Daha sonra Bitlisi, hac görevini yerine getirmek üzere yola çıktı ve Kahire'de bir süre kaldı (Uzunçarşılı, 1994, s. 273). Burada Memlûk Sultanı Kansu Gavri ve Mısır ulemasıyla görüştü, ardından İbrâhim Gülşenî'nin yanında hizmette bulundu. Bitlisi daha sonra Mekke'ye gitti ve burada bir yıl kadar kaldıktan sonra İstanbul'a dönmek istemediğini belirten bir mektup gönderdi. Mektupta, eserinin karşılığını alamadığını ve kendisine haksızlık yapıldığını ifade ederek ailesinin Hicaz'a gönderilmesini talep etti (Özcan, 2000, s. 485-488). 2. Bayezid'in ölümüne kadar kutsal topraklarda kaldı, ancak Yavuz Sultan Selim tahta çıktıktan sonra İstanbul'a geri döndü. İdris-i Bitlisi'nin hayatı, 2. Bayezid dönemindeki yazdığı eser ve sonrasındaki sürgünüyle Osmanlı dönemi entelektüel ve siyasi hayatına önemli bir pencereden bakmamızı sağlar (1512) (İbn-i Kemâl, 1991, s. 22; Özcan, 1998, s. 145-147; Kaya vd., 2008, s. 1-40).

İdris-i Bitlisi, İstanbul'a döndükten sonra Yavuz Sultan Selim'in hizmetine girdi ve 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran Savaşı'nda yer aldı. Bu savaşta Osmanlı ordusu büyük bir zafer elde etti. Zaferin ardından İdris-i Bitlisi, bir süre sonra Tebriz'e gitti. Burada kalarak halka vaazlar verdi ve Osmanlı yönetimine karşı halk arasında sempati kazanmaya çalıştı. (Danışmend, 1948, s. 22). İdris-i Bitlisi'nin Tebriz'de Osmanlı hâkimiyetine geçiş sürecinde halk üzerindeki etkisi önemli oldu. Vaazları ve etkinlikleriyle halkın gözünde Osmanlı yönetimini tanıtmak ve kabul ettirmek amacıyla çaba gösterdi (Neşrî, 1995, s. 54-55). Bu dönemde İdris-i Bitlisi'nin Osmanlı politikalarına ve bölgedeki idari düzenlemelere katkı sağladığı bilinmektedir. İdris-i Bitlisi'nin yaşamı, hem ilmi çalışmaları hem de siyasi ve askeri katkılarıyla dönemin önemli şahsiyetlerinden biri olarak anılmaktadır Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti topraklarına ilhakından sonra kurulan ve merkezi Diyarbakır

olan Arap ve Acem kazaskerliği görevi de ona taltif edildi (Özcan, 2000, s. 485-488; Kaya vd., 2008, s. 53).

İdris-i Bitlisi, ömrünün son yıllarında İstanbul'a gelerek burada ilmi çalışmalarla meşgul oldu. Aynı zamanda Kanûnî Sultan Süleyman tahta çıktıktan sonra ona doğu seferleri konusunda tavsiyelerde bulunmaktan da geri kalmadı. İdris-i Bitlisi, altmış beş ya da yetmiş yaşlarında iken 1520 yılında vefat etti. Mezarı, İstanbul'un Eyüp ilçesinde bulunan İdris Köşkü ve Çeşmesi'nde, hanımı Zeynep Hatun tarafından yaptırılmıştır (Özcan, 2000, s. 485-488). İdris-i Bitlisi'nin İstanbul'a yerleşmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli entelektüellerinden biri olarak şehirdeki bilimsel ve siyasi çevrelerde etkili olmasını sağlamıştır (Uzunçarşılı, 1994, s. 273). Ayrıca Kanûnî Sultan Süleyman'a yönelik tavsiyeleri, dönemin siyasi gelişmelerine katkıda bulunmuş ve Osmanlı'nın doğu politikalarının şekillenmesinde rol oynamıştır (Kaya vd., 2008, s. 1-40).

İdris-i Bitlisi, tıp, kozmografya, felsefe, tasavvuf, siyaset, ahlak ve tarih gibi birçok ilim dalıyla ilgilenmiş ve bu alanlarda Farsça, Arapça ve Türkçe olmak üzere çeşitli eserler kaleme almıştır. Eserleri genellikle telif, tercüme ve şerh şeklinde olup, geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Ancak kaynaklarda eserlerinin tam listesi verilmemiş ve bazen babasının eserleriyle karıştırıldığı da belirtilmiştir.

İdris-i Bitlisi'nin eserleri, dönemindeki bilimsel ve entelektüel çalışmaların zengin bir örneğini sunar. Hem kendi düşüncelerini hem de zamanının bilgi birikimini yansıtan bu eserler, o dönemin ilmi ve kültürel ortamına dair önemli birer kaynaktır. Türk devlet geleneği, köklü bir tarihe dayanmaktadır ve Türk kültürünün önemli bir parçasını oluşturur. Geleneksel olarak, Türk devlet geleneği, Orta Asya'dan günümüze kadar uzanan birçok Türk devleti tarafından benimsenmiştir (Özcan, 2000, s. 485-488). Türk devlet geleneğinde hükümdarlık genellikle han veya hakan olarak adlandırılır ve bu liderlerin otoritesi genellikle ailesel bir yapıya dayanır. Adaletin sağlanması, toplumsal düzenin korunması ve savaş yetenekleri önemli unsurlardır. Aynı zamanda Türk devlet geleneğinde, devlet yönetiminde merkeziyetçilik ve otoriter bir yapı ön plandadır. Bu geleneğin temelinde Türk topluluklarının bir araya gelerek güçlü bir devlet oluşturma arzusu yatar (Koçaslan, 2019, s. 40-47). Türk devlet geleneği, tarih boyunca birçok farklı dönemde farklı varyasyonlara sahip olsa da temel özellikleriyle Türk kültürünün derin bir parçasını oluşturur (Kaya vd., 2008, s. 1-40; Babinger, 1992, s. 54). Eserleri:

1. Risâle-i Bahâriyye (Rebî' u'l-ebrâr).
2. Risâle-i Hazâniyye.
3. Terceme ve Tefsîr-i Hadîs-i Erba'în.
4. Terceme ve Nazm-ı Hadîs-i Erba'în.
5. Münâzaratü'ş-şavm ve'l-îd.

6. Heşt Bihişt. İdrîs-i Bitlisî'nin en önemli eseri olup II. Bayezid'in emriyle yazdığı Osmanlı tarihidir.
7. Mir'âtü'l-cemâl.
8. Mir'âtü'l-'uşşâk.
9. Hakkü'l-mübîn fi şerhi Hakkı'l-yakîn.
10. Havâşşü'l-hayevân.
11. Selimnâme.
12. Münâzara-i 'Işk bâ 'Aql. Yarı felsefî, yarı tasavvufî mahiyette mensur bir eser olup bilinen tek nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (nr. 5863).
13. Kaşâ'id ve münşe'ât ve mürâselât.
14. Mecmû'a-i Münşe'ât.
15. Kânûn-ı Şâhenşâhî.
16. Risâletü'l-ibâ'an mevâkı'i'l-vebâ.
17. Hâşiye 'alâ Tefsîri Beyzâvî.
18. Risâle fi'n-nefs.
19. Şerhu esrâri's-şavm min şerhi esrâri'l-'ibâdât.
20. Evdiyetü'l-edviye (British Library, Or., nr. 12155).

İdrîs-i Bitlisî'nin bilinen tek Türkçe eseri Mecmûatü'l-münşeât adını taşımaktadır. (Esad Efendi, nr. 3879) (Özcan, 2000, s. 485-488).

Türk devlet geleneği, tarih boyunca birçok farklı Türk devleti tarafından şekillendirilmiş köklü bir geleneğe sahiptir. Orta Asya'da Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Gazneli, Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük Türk devletleri, benzersiz bir devlet yönetim geleneği oluşturmuşlardır. Genellikle han veya hakan tarafından yönetilen bu devletlerde liderlik, sıkça ailesel bir geçişe dayanır ve hükümdarın otoritesi oldukça merkezî bir yapıya sahiptir. Adaletin sağlanması, savaş yetenekleri ve toplumsal düzenin korunması önemli hedefler arasındadır.

Türk devlet geleneğindeki diğer önemli bir özellik de Türk hükümdarlarının devletin ve milletin birliğini vurgulamalarıdır. Hükümdarlar genellikle "Tanrı tarafından seçilmiş" olduklarına inanır ve bu inanç, onların otoritesini meşrulaştırır. Ayrıca, Türk devlet geleneği, farklı etnik grupları ve kültürleri bir araya getirme yeteneğiyle de bilinir. Türk devletleri, farklılıkları bir zenginlik olarak görerek, çeşitli toplulukları bir araya getirip birleştirmişlerdir. Türk devlet geleneği, Orta Asya'dan başlayarak tarih boyunca birçok farklı Türk devleti tarafından benimsenmiş ve şekillendirilmiştir. Bu geleneğin temelinde genellikle han veya hakan gibi liderlerin otoriter bir şekilde yönetimi bulunur. Han veya hakan, genellikle ailesinden gelen bir liderlik geleneği ile tahta çıkar ve hükümdarlığının meşruluğunu Tanrı

tarafından seçilmiş olmaya dayandırır. Türk devlet geleneğindeki bu otoriter liderlik yapısı, güçlü bir merkezîyetçilik anlayışını beraberinde getiri (Armağan, 2011, s.139-156).

Adaletin sağlanması, toplumsal düzenin korunması ve savaş yetenekleri Türk devlet geleneğinin önemli unsurlarını oluşturur. Hükümdarlar, adil bir yönetim altında halklarının refahını sağlama misyonunu taşırlar. Aynı zamanda, savaş yetenekleriyle ünlü olan Türk devletleri, fetihler ve savunma savaşları yoluyla geniş topraklara hâkim olmuşlardır. Türk devlet geleneği, farklı etnik grupları ve kültürleri birleştirme özelliğiyle de bilinir. Türk hükümdarları, farklılıkları bir zenginlik olarak görerek, çeşitli toplulukları bir araya getirip uyumlu bir devlet yapısı oluşturmuşlardır. Bu, Türk devletlerinin genellikle çok kültürlü ve çok dilli yapılarla karakterize edildiği anlamına gelir. Türk devlet geleneği, köklü bir tarihsel geçmişe sahip, zengin ve çeşitli bir kültürel mirası temsil eder. Orta Asya'nın geniş bozkırlarında başlayan bu geleneğin izleri, birçok büyük Türk devleti tarafından günümüze kadar taşınmıştır. Genellikle han veya hakan gibi liderlerin yönettiği bu devletlerde, liderlik genellikle ailesel bir geçişle sağlanmış ve hükümdarın otoritesi oldukça merkezîyetçi bir yapıya dayanmıştır.

Türk devlet geleneğindeki liderlik anlayışı, hükümdarın Tanrı tarafından seçilmiş bir lider olarak kabul edilmesiyle güçlenir. Bu inanç, hükümdarın otoritesini meşrulaştırarak toplumun birlik ve uyum içinde olmasını sağlar. Adaletin sağlanması, toplumsal düzenin korunması ve savaş yetenekleri Türk devlet geleneğinin temel öğelerindedir. Hükümdarlar, adil bir yönetim altında halklarının refahını sağlamak için çaba göstermiş ve savaş yetenekleriyle geniş topraklara hâkim olmuşlardır.

Türk devlet geleneğindeki bir diğer önemli özellik de farklı etnik grupları ve kültürleri bir araya getirme yeteneğidir. Türk hükümdarları, farklılıkları bir zenginlik olarak görerek, çeşitli toplulukları birleştirip uyumlu bir devlet yapısı oluşturmuşlardır. Bu, Türk devletlerinin genellikle çok kültürlü ve çok dilli yapılarla karakterize edildiği anlamına gelir. Sonuç olarak, Türk devlet geleneği tarih boyunca birçok farklı biçimde ortaya çıkmış olsa da ortak özellikleri arasında liderlikte ailesel geçiş, merkezîyetçilik, adalet anlayışı ve farklı kültürleri birleştirme çabaları bulunmaktadır. Bu geleneğin mirası, Türk kültürünün temel taşlarından birini oluşturarak günümüzde de etkisini sürdürmektedir.

İdris-i Bitlisi'nin tarih yazıcılığına ek olarak devlet felsefesi, siyaset adabı, mimari geleneği, hükümdar-yönetim ilişkileri gibi konuları da ele aldığı ve felsefe, tasavvuf, siyaset, ahlak ve tarih gibi çeşitli ilim dallarıyla ilgilendiği bilinmektedir. Bu deneyimli şahsiyetin Osmanlı devlet geleneği üzerine düşüncelerini anlamak için Heşt Bihîşt adlı eserini değerlendirdik. Heşt Bihîşt, İdris-i Bitlisi'nin 1146 (1733-34) yılında Abdülbâki Sâdi Efendi tarafından Türkçeye çevrilen nüshası üzerinden incelendi. Bu çalışmada, Mehmet Karataş, Selim Kaya ve Yaşar Baş tarafından hazırlanan eserden yararlanıldı. İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihîşt eseri, Osmanlı devlet geleneği çerçevesinde, belirli konu başlıkları altında derinlemesine incelemeler içermektedir. Eserinde devlet yönetimine dair felsefi yaklaşımlarını, siyasi ahlak anlayışını, hükümdarın yönetim tarzını ve bu yönetim tarzının toplum üzerindeki etkilerini

ele almıştır (Genç, 2007, s. IX-XX). Bu çalışmada yazarın Osmanlı devlet geleneğini, Heşt Bihîşt bağlamında, “Hükümdarın Meşruiyeti, Devlet Yönetiminde Halkın Fonksiyonu, Yönetimde İstişarenin Önemi, Yöneticinin Özellikleri” gibi konu başlıklarında fikirlerini değerlendirmeye çalıştık. Daha önceki, “İdris-i Bitlisi'ye Göre Türk Devlet Geleneği (Heşt Bihîşt Bağlamında-2)” adlı çalışmada eserin,1-200. Sayfalarını bu çalışmada ise 200-400. Sayfalarını çalıştık (Bursalı Mehmed Tahir, s. 2000, s. 7; Kaya vd., 2008, s. 53;).

Hükümdarın Meşruiyet

Osmanlı İmparatorluğu'nda meşruiyet, hükümdarın tahtı alma ve hükümeti yönetme yetkisinin meşru bir temele dayandığını ifade eder. Osmanlı padişahlarının meşruiyeti, birkaç temel unsur etrafında şekillenmiştir. Hanedanlık İlkesi: Meşruiyetin en temel dayanağı, Osmanlı padişahlarının Hanedan-ı Osmaniye'ye mensup olmalarıydı. Hanedanlık, Osmanlı tahtının ailesel bir geçiş sistemine dayalı olarak devam etmesini sağlayan bir ilkedir. İslam Hukuku ve Halifelik: Osmanlı padişahları aynı zamanda İslam dünyasında halife unvanına sahipti. İslam hukuku, padişahın yönetimini meşru kılacak prensipleri içeriyordu. Padişahlar, İslam'ın temel prensiplerine uygun olarak hükümetlerini yönetmeye çalıştılar. Fetih Geleneği: Osmanlı padişahları, fetih geleneğine dayanarak meşruiyetlerini güçlendirdiler. Fetihler, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesini ve gücünü artırarak hükümdarın meşruiyetini destekledi (Zorlu, 2022, s.501-533). Adalet ve Şefkat: Padişahlar, halk arasında meşruiyetlerini güçlendirmek adına adil ve şefkatli yönetim prensiplerine önem verirdiler. Adaletli bir yönetim ve halkın refahına duyulan ilgi, padişahların meşruiyetini sürdürmelerine katkıda bulundu. Sultanlık ve Kudret İmajı: Padişahlar, sultanlık ve kudretin sembolü olarak görülerek halk arasında saygı ve sevgi kazanmaya çalıştılar (Göktürk, 2020, s.1079-1099). Bu, Osmanlı yöneticilerinin meşruiyetini güçlendirmeye yönelik bir stratejiydi. Devlet Geleneği ve Protokol: Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet işleri, belirli bir protokol ve gelenek dâhilinde yürütülürdü. Bu, padişahın yönetimine ve meşruiyetine saygıyı artırıcı bir etken olarak kabul edildi. Bu faktörler bir araya geldiğinde, Osmanlı padişahları meşruiyetlerini sürdürebilmiş ve devletlerini yönetebilmişlerdir (Gönenç, 2001, s.131-152).

“Bahtiyar ki liva-yı hilafetini rayet-i vala-yı Şeriat-ı garrada tiğ-i zulmet-zede cihadı burhan-ı lami'ü'l-edva ve hüccet-i beyda eyleye. Veraset-i Nebeviyenin iki kısmından dahi nasib-i evfa ilebehremend ve ikinev' riyaset-i din ve dünya ile firuzmend olub ve evvelen lisan-ı ehl-i tahkik ile sultan-ı suret ve ma'na okurlar. Ve meyan-ı a'yan ve ensar-ı eymanda ana halef ve sadak halife-i bi-hak-i Hazreti Nübüvvet (sallallahu te'ala aleyhi ve alihi ve sellem) bilirler” (İdris-i Bitlisi, 2008, s. 215).

Bahtiyar sultan, hilafet bayrağını İslam'ın yüce şeriatının kudret kılıcı olan cihadın açık bir delili ve bembeyaz bir delile dönüştürsün. Peygamberlik mirası iki kısmından da en iyi payı alarak, öncelikle ilim ehlinin dilini anlamak suretiyle hem şekli hem de manasıyla sultan olurlar. Gönüllerinde Hazreti Muhammed'in (sallallahu te'ala aleyhi ve alihi ve sellem) hak mirasıyla ikinci bir liderlikle donanmış ve hem dünya hem dinde zafer kazanmış olarak, onlar gerçek anlamda peygamberliği okuyan liderlerdir. Ey müminlerin destekçileri ve Medine'nin

yardımcıları, onlar, Nübüvvetin hakikatine sadık halifeler olarak bilirler. Yöneticinin en önemli görevi ilim ehlinin dilini anlamaktır. Yani ilim adamına gereken önem verilmelidir. Onlara gerek ücret ve gerekse her türlü imkân sağlanmalıdır.

“Padişahan mazhar-ı şahı hakk-ı aliman
Mir’at-ı agahi-i hak u hüve sultan” (İdris-i Bitlis, 2008, s. 215).
Padişahlar hakkın kudretinin görüntüsüdürler
Âlimler haktan haber veren aynadırlar

Yani, padişahlar Allah’ın kudretinin görüntüsüdür. Âlimlerde haktan ve sultanın saltanatından haber veren aynalarıdır. Burada yazar, sultanın meşruiyetini sağlamlaştırmak için, sultanın Allah’ın kudretinin görüntüsüdür, ifadesiyle kuvvetlendirmek istemiştir. Çünkü o günün toplumu dine bağlı, inancına önem veren bir toplum idi. Sultan, bu sosyal yapıyı bildiği için, dinî referansları çok iyi kullanmış olabilir. Âlimlerinde Allah’tan ve sultandan haber veren ayna olduklarını belirtiyor. Yani âlimlerin ise, toplumun köşe taşları olduğunu hem Hak’tan ve hem de sultanın gidişatından haber veren kişiler olduğunu belirtir. Aslında âlimlerin hem Allah’tan ve hem de doğrudan ve gerçeklerden haber verdiği de düşünülebilir.

“Ta ki kuned şahi ve din-perveri
Zill-i Hüda nam-ı şeh an çünan est
Şah çünün nayib-i peygamber est
Devlet-i an-şah ki din-perver est” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 210).

Aynı şekilde burada da sultanın meşruiyeti vurgulanıyor. Hatta burada belki daha da ileri gidilerek, ‘Allah’ın gölgesinde şahın adı vardır, Hakk’ın nuru onun yüzünün üzerinde belli olduğu’ belirtilmiştir. Ayrıca böyle bir şahın peygamberin yerine geçtiği ve böyle bir sultanın kuvveti ve kudreti din, terbiye etmek, beslemek ve yardım etmektir diye tarif ediliyor.

“Küfr be-İslam mübeddel kuni
Nur be-zulumat müvekkel kuni
Millet u dinra tu koni ser-i bülend
Devlet-i İslam be tu ercümend
Mülket-i din rab ehem ari çünan” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 210).

Yine padişahın meşruiyetine devam ederek, sultanın görevleri üzerinde durulur. Sultanın Küfrü İslam’a dönüştürdüğünü, nuru karanlığa tercih ettiğini, milleti ve dini baş tacı ettiği, İslam devletinin sultanla yükseldiği ve din ve memleketi bir araya getirip birleştirdiği belirtilir.

“Eğerçi mezahir-i devlet-i sultani cümleten menzur-ı ez ayn-ı inayet-i rahmanilerdir” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 309).

Padişahın devleti ve milleti için ortaya koyduğu her şey, Allah’ın yardım kaynağından gelen, lütuf ışığının bir göstergesidir.

“Zira elbette ol devlet-i müstedamve saaadet ile yevmü'l-kıyam'ın istifası hasebiyle tahsil ve tekmili inşa-yı hayrat-ı cariyeye ve ibda-yı sadakat-ı sariyeye münhasırdır. Zira ‘iza mate ibnü Âdeme inkata’a ameluhu illa na selasin veledün salihun yed’u lehu ve ilmün yentefiu bihi ve sadakatün cariyetün’ mutezasınca ol

sultan-ı merhamet-şiarı hem saltanat-ı suri ve nmenzilet-i ma'nevi ve hem sa'adet-i dünyevi ve uhrevi müyesser ve mukadder olmuş olur ki mesned-i hilafetde zaman-ı istiklalinden beru alamet-i istimrar-ı devlet-i dîni ve dünyevi ol imaret-i hayratın tarih-i inşasından"...(İdris-i Bitlisî, 2008, s. 322).

Çünkü kesinlikle, o devletin devamlılığı ve saadeti, Kıyamet Günü'nün yaklaşması sebebiyle öğrenilen bilgi ve bu doğrultuda yapılan hayır işlerinin inşası ve gerçek sadakaların oluşturulmasıyla ilgilidir. Zira 'Bir insanın öldüğü zaman, amel defteri kapanır, ancak üç şey ona devam eder: Salih bir evlat, kendisi için dua eden birileri ve yararlanılacak bir ilim veya sadaka.' hadisine uygun olarak, merhamet sultanı olan o hükümdar, hem dünyevi ve manevi saltanatın devamını sağlamış, hem de dünya ve ahiret saadeti kazanmış olur. Bu, hilafetin zamanından beri devam eden devletin dini ve dünyevi istikrarının bir göstergesi olarak, hayır işlerinin inşa tarihinden gelir. Burada da hayır işleri ve sadakadan bahsederek dini referanslar veriyor.

"Amma ol beyt-i uzma ve mefsede-i kübranın ıslahı içğn cümle ümera ve senadid-i izam ve ser-haylan-ı kabayil ve aşayir ve akvamına ki serdaran-ı Turgutlu ve cemaat-ı Tatar ve Türkman ve Samagarlu ve Bayburdlu ve Aybeki ve Almalu ve sairlerini cem' eyleyüb cümle-i ayan ve a'vanıyla müşavere eyledi ki çünkü sultan-ı zi-şan bu güne ihtişam ile ahz-ı intikam için bu diyara cazim ve kesret-i asakir ve a'van ve ensar ile bu hudud ve aktara azim oldı" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 366).

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük sarayı ve büyük meclisi olan Yüksek Divan'ın ıslahı için, bütün emirler, aşiret liderleri ve kabile başkanları ile Turgutlu'nun idarecileri, Tatar, Türkmen, Samagar, Bayburtlu, Aybeki, Almalı ve diğerleri dâhil olmak üzere bütün ayan ve ileri gelenleriyle danışma yaptılar. Çünkü şanlı sultan, bu günleri görkemle anlamak ve bu bölgeye adaleti getirmek için büyük bir ordu ve destekçilerle kararlıydı. Bu savaşçılar ve destekçiler, sınırları ve geçitleri büyük bir kararlılıkla ele geçirmek üzere toplandılar. Yüce divanın düzelmesi için, bütün emirler, aşiret reisleri, kabile başkanları ve birçok aşiretin birleşerek konuşup tartıştılar ve karar verdiklerini belirtirken, bütün bunların tek başına karar verilmediğini meclislerde karar verildiği vurgulanır.

"Çünkü Bosna kralıyla Lasoğlu beyninde bu ahd ve misak istihkâm bulub cümle-i harac-güzaran sultanın iğva ve idlaline şurû ve bu silsile meyan-ı mülûk-i küffarda kabul-i iltiyam-ı tam ve bu re'y-i batılı cümle-i hem-kişan ile der-meyan ve padişah-ı İslam ile izhar-ı adavet ve nifaka ittifak ve yek-cihet-i muhalefet ve şikak oldılar" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 373-374, 393,395,).

Çünkü Bosna kralıyla Lasoğlu beyi arasında bu antlaşma ve mütareke sağlanarak sultanın vergi toplama hakkına karşı isyan ettiler. Bu bağlamda, küfürdeki hükümdarlar arasında tam bir itaat reddi ve her türlü muhalefetin kabul edildiği bir dizi anlaşma yapıldı. Batıl görüşüyle tam bir karşıtlık sergileyerek, İslam padişahına karşı düşmanlık ve fitne açıkça ortaya çıktı. Birleşik bir muhalefet ve çatışma yoluyla, onlar ittifak ettiler. Yine burada "kâfir hükümdarlar, İslam padişahı" tabirleri ile dini duygular gündeme geliyor, Müslümanları galeyana getiriyor.

'Padişah-ı İslam' ve 'mülûk-i küffar' tabirleri eserde birçok yerde geçmektedir. İslam padişahı, ifadesiyle, padişahın sadece Osmanlıların padişahı değil, bütün İslam âleminin padişahı olduğu vurgulanıyor. Dolayısıyla padişahın en önemli meşruiyet unsuru oluyordu. Küffar melikleri ise, kâfirlerin krallarının tamamının kâfir olduğunu, onların İslam'a inanmadıkları vurgulanıyor. Netice olarak, padişahın bütün İslam âleminin padişahı olduğuna göre, o kesinlikle meşrudur. Ayrıca, karşı taraf düşman ise, İslam'a inanmayan bir millet ve onlarla savaşılmaması meşrudur. Dolayısıyla Osmanlı padişahları bu bakımdan meşrudurlar.

"Ol sultan-ı mücahidan ve ol hakan-ı ruşen-dil-i ehl-i iman ol fitne-i kebir-i mülk ve din ve hücum-ı küffar-ı lainin def-i tedarikinde olub zulmet-i şeb-i deycurda dil-i pür nuru ile tarik-i gamdan cuya-yı halas ve ol tufan-ı mevc-i hizden hatir-ı efkar-ı ümid-i necat ile talib-i keşt-i niyaz-mendi ve ihlas oldı" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 395.

O mücahit sultan ve iman ehlinin güzel dillileri olan hakan, devlet ve dinin büyük fitnesine karşı mücadelede, zalim kâfirlerin saldırılarına karşı önlemleri alarak, karanlık gecenin zulmünden nurlu kalbiyle kurtuluşun yoluna yönelerek, umut dolu düşüncelerle felaketin yollarından sıyrılarak dua ve kurtuluş talepleriyle dolu kalbiyle gece yarısının karanlığını dağıtmıştır. Yine burada "zalim kâfirler, iman ehli" tabirleriyle dini referanslara gönderme yapılıyor.

Devlet Yönetiminde Halkın Fonksiyonu

Osmanlı İmparatorluğu'nda halk, devletin ve yönetimin temel bir unsuru olarak kabul ediliyordu. Osmanlı yöneticileri, halkın destek ve sadakati üzerine inşa edilen bir yönetim anlayışını benimsemişlerdir. İşte Osmanlılarda halkın önemini vurgulayan bazı noktalar: Şeriata Uygun Yönetim: Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetim, İslam şeriatına uygun olarak şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, halkın İslam hukukuna uygun bir şekilde yaşaması ve yönetilmesi önemli bir amacı oluşturmuştur. Halkın Refahı: Osmanlı padişahları, halkın refahını artırmaya yönelik politikalara önem vermişlerdir. Tarım, ticaret ve sanayi gibi sektörlerin desteklenmesi, ekonomik refahın artırılması amacıyla gerçekleştirilen politikalar halkın yaşam standartlarını iyileştirmeye yönelikti. Adalet Politikaları: Osmanlı İmparatorluğu'nda adalet sistemi önemliydi ve halkın adil bir şekilde yönetilmesi hedeflenmişti. Kadılar tarafından yürütülen mahkemelerde halkın şikâyetleri dinlenir ve adil bir yargı süreci sağlanmaya çalışılırdı. Vakıf Sistemi: Osmanlılar, vakıf sistemi aracılığıyla hayır kurumları ve eğitim kurumları gibi sosyal hizmetlerin oluşturulmasını teşvik ettiler (Aktan, 2015, s. 50-60). Bu, halkın sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir mekanizmaydı. Halkın Katılımı ve İştiraki: Osmanlı yönetimi, halkın yönetim süreçlerine katılımını önemserdi. Şehir meclisleri, esnaf teşkilatları gibi kurumlar aracılığıyla halkın fikir ve taleplerini ifade etmelerine fırsat tanınmıştır. Toplumsal Denge: Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal dengenin korunması ve farklı etnik ve dini grupların bir arada uyum içinde yaşaması önemsenmiştir. Bu, halk arasında hoşgörü ve birlikte yaşama kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Halkın önemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun

sürdürülebilirliği ve uzun ömürlü bir devlet olma özelliklerinden biri olarak değerlendirilebilir (Öztürk, 1996, s. 105-116).

“İkinci vasiyet: cümle-i mahkuman ve hüddama devam-ı ihsan ve ifdal ve t’ mim-i ina’ m ve nevaldir. Ve havas ve avamdan her birinin mur’at-ı ikram ve istirham ve kadr ve rütbet ve makam ve havass-ı ehl-i İslam’ı mezid-i iclal ve i’zama tahsis eylemektir. Zira merhamet ve ihsanın tahakkuk ve temellü ki cemal-i ruhsar-ı mezhahir-i sultani ve ahlak-ı Rahmani ile mütehallık olanların meal-i hali mucib-i sa’adet-i cavidanidir. Zira beden-i mülket-i cihan-bani hakikat-ı ihsan ile ruh-i nefsanî mesafesindedir. Ve kuvvet ve fuad-ı a’za’nın mukassimi bu tarik-i pinhani ile ruh-i insani’nin meşra’ındendir. Her ayine sahib-i mesned-i serveri cümle-i efrad-ı beşeriyeyi mrvahib-i İlahiyede kendüye şerik ve sehim bilüb ve şive-i feyz-efşani ve menfeat-i resanide kendüyi mahbuban-ı der-gah-ı Yezdani zümresinden add eylemektir” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 207).

İkinci vasiyet: Tüm mahkûmları ve hizmetçileri iyilik ve cömertlikle desteklemek, nimetleri tamamlamak ve lütuflarını artırmaktır. Herkesin isteği, değeri, rütbesi, konumu ve İslam topluluğunun seçkinleri arasında öne çıkarmaktır. Çünkü merhamet ve iyilik, Sultan’ın yüz güzelliği ve Rahman’ın ahlakıyla süslenenlerin ölümsüz mutluluğu için gerçekleşen bir hüküm ve temeldir. Çünkü dünya imparatorluğunun bedeni, gerçek iyilikle ruhsal mesafedir. Güç ve duyguların ayrılması, bu gizemli yol ve insan ruhunun kaynağıdır. Kendine ait bir aynaya sahip olan, insanlık topluluğunun tüm bireylerini, Tanrı’nın hediyelerinde ona ortak ve bilerek, Allah’ın huzuruna sevgili olarak sunmaktır. Sultanın toplumun bütün kesimlerini koruması ve kollaması gerektiği, onların her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasının en önemli görevleri olduğu vurgulanır.

“Ve cümle-i ayin-i şevket ve padişahi ve meyan-ı ra’iyyet ve sipahide evza’-ı eyalet anın saltanatı asrında evc-i asumane keşide olmuşdur”.

Ve tüm şanlı alametlerin ve padişahın ve halkın ve askerinin devletin eyaletinin zirvesine çıktığı bu asırda, onun saltanatı yüksek zirveleri bulmuştur. Ne zaman ki halkın, askerinin ve devletin durumu zirveye çıkarsa, sultanın saltanatı da zirveye çıkar, yani önce halk, ordu ve devlettir.

Beyt

Be-devr-i devlet-i o ta-begayet-i in-vakt

Nebude memleket-i Rum hod be-in ayin

Seda-yı nevbet-i adleş be-her taraf çu resid

Be-tas-ı çarh zi-ava-yı girift tanin” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 216).

O devletin devri, onun yüksek şanının zamanında başlamıştı. Rum ülkesi gökyüzünden yere dönmüştü. Adaletin sedası her yöne yayıldı. Bütün ülkede adaletin hüküm sürdüğü vurgulanır. Tabi ki bir ülkede adalet varsa her şey var demektir.

“Suhulet-i ahlak-ı kerimanesinden mülayemet-i melekat-ı adılanesi tamami-i kalemrev-i hükümetde zekât ve sadakaya müstehak kimesne bulunmaz idi. Zira ki eger aher diyardan sayıl zuhur eylese lahza-i vahidede hal-i iftikardan halas ve dest-i sualini misal-i sade-i sim ve zer Güher ve leali ile mal-â-mal ederler id.

Hâsılı erbab-ı temevvül ve servet-i ashab-ı miknet ve izzet teslim-i zekât ve isal-i sadakat için enva'-ı tereddüd ve ta'b ile gedeyan-ı seyyar misal şehir-be-şehir aceze ve mesakin ve esir ve fukarayı cist u cu ile vafir-i tereddüd ve ser-gerdanı ciğerin etraf-ı âlemi güzer eyler" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 218).

Onun cömert ahlakının kolaylığı ve adil yeteneklerinin inceliği, hükümetin kalem kutusundaki herkesin zekât ve sadakaya layık olduğu anlamına gelirdi. Çünkü herhangi bir yerden zuhur etse, bir an içinde iftiharın durumundan kurtulur ve elini soranlara, sim, altın, mücevher ve değerli eşyalarla dolu bir örnek oluşturlardı. Özetle, mülkiyet sahipleri, yerleşim yerlerinin ve servetin ashabının zekâtı vermesi ve sadaka göndermesi için çeşitli tereddüt ve endişe türleriyle dolaşırlar, şehirden şehre, cimrilik ve cömertlikle, yoksulları, evsizleri, esirleri ve fakirleri cömertçe besler ve dünya etrafındaki her şeyi cömertçe yönlendirirler. Yöneticinin ahlakı ve adil olması gerektiği üzerinde duruluyor. Yine yönetici, şehir şehir dolaşarak yoksulu, evsizi, esirleri ve fakirleri bularak onlara gereken yardımı yapacaktır.

"Ve dahi henüz bir şehir-i mu'teber kabza-i teshire dâhil olmamışdı. Sikke-i ahire irtikab müte'azzir görünüyordu. El-an teksir-i emvalin zabtı ve terfih-i erbab-ı ve a'mal-i pay-i taht-ı saltanat ki şehir-i cihan-arayı Bursa'dır. Nukud-ı halisü'l-ayar zer ve simi ism-i Orhani ile meşkûk olmak emr-i zaruridir. Zira selatin-i sabık-ı sabık-ı Seçukiyan'ın sikke-i sim ve zeri mülk-i devletleri gibi dide-i i'tibardan dur ve nazarı ulü'l-ebzar mehcurdur" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 245).

Ve hala saygın bir şehre dâhil olmamıştı, yani henüz tam olarak fethedilmemişti. Yeni bir sikkeye geçmek uygun görünmüyordu. Şu anda varlıkların toplandığı ve iş dünyasının paylarındaki artışın yapıldığı saltanatın altındaki şehir olan Bursa'nın hareketli ekonomisinin kontrolü ve zenginlerin payları yeniden düzenleniyor. Halis altın ve gümüş nesnelere üzerindeki sembol ve adı Orhani olan sikkeye sahip olmak, zorunlu bir emirdir. Çünkü eski Selçuklu sultanlarının altın ve gümüş sikke tasarımları gibi, devletin malı, itibardan mahrum bırakılmıştı. Burada herhangi bir şehir fethedilince o şehrin ekonomisini elinde tutan kişiler korunmuş ve ekonomi devam etmiştir. Bu durum hem halk için ve hem de devlet için çok önemlidir.

"Ve bi'l-cümle meyamin-i efkar-ı sayibe-i Orhani tavr-ı pesendide-i cihan-banısından kişver-i İslamiyyeye gittikçe vüs2t-i tam ve sipah-ı mücahidana cem'iyet-i tam hasıl oldu" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 249).

Ve genel olarak, Orhan Bey'in kuvvetli düşüncelerinin tavrı, İslam'ın güçlü hareketinden dünya inşa edicilerin alçakgönüllü duruşuna doğru gittikçe tam bir birlik ve mücahit askerlerin tam bir topluluğunu ortaya çıkardı. Sultan sayesinde ülkede bolluk ve refah arttığı belirtilir.

"Müddet-i medideden beru avaza-i ma'delet kuvvet-i devlet-i Orhaniyeyi istima'la cümle a'yan-ı memleketve muayyanan-ı ahali-i vilayet ru-be-rah-ı dergah-ı merhamet penah Orhan Han ve isti'zar ve istiğfar ile eman el-eman ile talibi afv ve ihsan oldılar. Ol sultan-ı alşan bir padişah-ı kerimü2l-ahlak ve amimü'l-imtihan olmağla mesfurunu merhamet-i bi-diriğine meşmul ve iltimasların hüsn-i

iltifat ile kabule mevsul eyleyüb ahali-şehr ve sipah ve erbab-ı sanayi'tevakkuf teveccühe muhrtar ve hakim-i şehri ki İstanbul tekfurı kavminden idi. Hüddam ve emval ve iyaliyle ol semte teveccühe ruhsat ve mezkur-i dil-kurdan gayri bir ferd kendü menzil ve mev'asını terk eylemeyüb uslub-i kadim üzre mukim oldılar" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 251-252).

Uzun süreden beri devletin gücünü artıran adalet rüzgârı, tüm ülkedeki yöneticiler ve özellikle vilayetin halkının umut kapısı Orhan Han'a, merhametin sığınağına yalvararak ve af dileterek sığınma taleplerini sunarak etkili oldu. Bu cömert ve güzel ahlaklı padişah, imtihan ve sınavlardan geçmiş bir lider olarak, lütuflarını canlı rüzgârına dâhil etmiş, olumlu yaklaşımlarla kabul ederek şehir halkı, askerler ve sanayi esnafının beğenisini kazanmış ve şehrin hükümdarı ki o, İstanbul tekfurunun kavmindendi, o semte hizmet etmeye ve bu topraklarda kadim geleneklere sadık kalarak yaşamaya devam etmiştir. Burada Orhan Bey'in ülkede halkın her türlü isteğini yerine getirdiği, onlara karşı çok merhametli olduğu belirtilir.

" Ve umum-ı feyz-i merhamet-rusum ve intifa-ı fukara ve miskin-i mahrum için it'am-ı ta'am ve ehl-i sefer ve hazar ve ziyafet-i mihmandai-i ayende ve revende için dervaze-i şehirde bir ribat istibna ve inşa buyurub ve vaz'-ı kanun-ı it'am ve ol ruzda bast-ı bisat-ı ihsan ve in'am ve mektu'at-ı havass ve avamı endü dest-i derya -nevvali ve keff-i iber timsali ile tu'me-i guna-gun ve me'lkel-i mütenevvi'a ' ve lehum fiha ma yeştehun' mazmun-ı meymenet-makrunı üzre aded-i nucum-ı asumanı zuruf-ı avanide ve ecvaf-ı kesiru'l-berekatda ' ve cevanin kel-cevabi ve kudurin rasiyatın ' ile güruh-ı fukara ve mesakin ve varidin ve sadirine taksim ve ol darü'z-ziyafetin rüşti-i it'am-ı ammını ta'lim ve sabahdan ahşama değin ğada-yı ğada ve hureş-ı asayı bin-nefs kendüye müheyya ve hengam-ı leylde dahi mişkut-i devlet ve şemdan-ı subhunı mesabih-i neban-ı şem'-saz ve yed-i beyda-i nur-eşanide lemean itdirir idi (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 253-254).

Ve merhamet rüzgârının tüm lütufları, fakirlerin ve miskinlerin yararlanması için yiyecek sağlamak, seyahat edenlerin, hazarların ve misafirlerin ziyafetlerini karşılamak için şehirde bir ribat inşa ederek öne çıkarak, yiyecek kanunlarını ilan ederek ve o gün boyunca lütfun, iyiliğin ve cömertliğin geniş yayılmasını sağlayarak, özel ve genel yararları dağıtmak, özel ve genel yararları birleştirmek ve bu ziyafet evinin kapısını fakirler ve evsizler için bir sığınak haline getirmek için, gökyüzündeki yıldızların sayısı kadar çeşitli nimetleri ve bereketleri öne çıkaran, gökyüzündeki yıldızların sayısını ve çeşitli nimetleri dağıtarak ve bu ziyafetin ahlaki öğretileri üzerine dayanarak, sayısız bereketin döngüsüne sahip olanlar için, gündüzleri sürdürerek ve gece boyunca devletin kudretini ve sabahın mumlarından ışıkları ve parıltıları sunarak, cömertlik meleşini ve güzellik meleşini çağırmıştır.

Yönetici için halk en ön plandadır, yönetici halk için vardır. Bu bakımdan kanunlar bütün halka aynı kolaylıkta olmalıdır. Fakirlerin, yoksulların yararlanması için her türlü yiyecek ve ihtiyacın her hazır olması gerekir. Yolcu ve sakinlerin istifade etmesi belirli yerlere ribatlar kurarak insanlığın istifadesine sunulmalıdır. Her zaman sultan ihtiyacı olanlara sofrasını açmalıdır.

“Raiyyet ve sipahi-i kadimin herbirini merahim-i eşfak-ı amme ile memnun ve mutayyeb buyurub bu mülayemet ile ol nevahide vaki' nice kıla2 ve mevadi' ve memleket ve huşunun ahalisini te'lif-i hatır ve celb-i kulub teshir eyledi (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 258).

Yöneticileri ve eski askerleri, genel şefkat ve sevgiyle memnun ve mutlu ederek, bu nazik davranışlarla bu tür olayların ve yerlerin ve ülkelerin ve toplulukların halklarının zihnini etkileyerek ve kalplerini çeken bir hatıra ve hoşnut bir atmosfer yaratmıştır. Sultan memleketleri fethederken oradaki halka zarar vermeden, onları incitmeden, o insanların zihninde güzel imaj bırakmalıdır.

“1335-1336 senesinde niyet-i bülend-i sadık ve himmet-manend-i subh-ı şarık ile evvela şehir-i bihişt-abad-ı Bursa'da bünyad-ı zikr-i hayrı ve bünyan-ı avbab-ı birri te'sis buyurub... Ve ebna-yı sebil için rızaen lillah bir han-gah ve bir karban-saray-ı âlî ve bir imaret-i me'ali ki ne'im ve neval-i bi-zeval ile manafi-i fukara-yı cayı' ve zu'afa-yı tamî' feyz-i asumanî –misal mütevalî ve seyyal oldu ” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 259).

1335-1336 yıllarında sadık niyet ve güneşin ortağı himmetle, öncelikle cennet şehri Bursa'da hayır işlerini anmak için temel attı ve iyilik kapılarını kurdu. Allah'ın rızası için bir han, yüksek bir karavan sarayı ve yüksek bir yemekhane inşa etti; bunlar, fakirlerin ve tamamen yoksulların yararlanması için, gökyüzünden inen nimetlerle dolu ve zenginlikle dolup taşan bir örnek ve canlı bir şekilde kullanılan mekânlar haline geldi.

“Memalik-i Karesi ili mühalifanın husumet ve müzahemetsiz tasarruf-ı nüvvab-ı Orhani'ye ile ma2mur ve abadan ve müstezıll-ı izlal-i adl ve ihsanve her biri kendü rütbe ve makamında karar ve ümera ve sipahi kendü huddam- havassı silkinde istikrar itdirüb cümlesin nüvid-i merhamet-i bi-dirîğ ve inkıda ve asar-ı eltaf-ı bi-intiha ile sahib-i i'tibar eyleyüb” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 263).

Karesi vilayetinin yerel yöneticileri, tamamen karşılıklı düşmanlık ve direnişsiz olarak, Orhaniye'nin yönetimi altında sürekli ve güçlü bir şekilde hükmetmesi emriyle mamur ve daimî bir şekilde adalet ve iyilikle yürütülen bir tasarrufta bulundular. Her biri kendi makamında karar aldı, valiler ve askerler sarsılmaz bir istikrarla görevlerini yerine getirdi ve özel hizmetlerini tamamladılar. Tüm bunlar, canlı bir şekilde uygulanan canlı bir merhametin sonucu olarak saygı gören kişiler oldular. Fethedilen yerlerdeki insanları, tamamen bütün işlerinde serbest bırakarak onların işlerine ve mesleklerine hiçbir şekilde karışmamıştır.

“Sultan-ı müşarün-ileyh dahi adet-i ma'hud üzere hakim ve tekfuri afv ve teslim-i mülk ve hisardan sonra merahim-i eltaf-ı layıkaya şayan buyurub hisar-ı mezkurun ahkâmını...” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 264).

Sultan Orhan adaletin gereği olarak, önceki uygulamalara uygun bir şekilde, affetme kararı alarak ve kale teslim olduktan sonra elverişli merhametini göstererek, söz konusu kaleye ilişkin düzenlemeleri gerçekleştirdi.

“Hâsılı şehzade hayal-i hayta-i tasavvurdan birun ganayime fayiz ve müberrat-ı dini ve hayrat-ı dünyevi ile hayiz oldu. Amma zikr olunan ecnas ve nefayis-i

hüsrevaniyi kat'an der-hazibe eylemeyüb cümlesini zümre-i mücahidana bezl ve in'am ve dirhem ve dinarı kıntar ve har-var ile ihsan ve ikram eyledi... tefarikden hazine-i hassına mahzun eylemeyüb... muhibb-i fukara olub ehlullah hakkında sahib-i i'tikad olan mücahidanın sırr-ı i'tibarlarına sim ve zer-i merkurî külah-ı mezbur ile nesar ve mesakinden müstehakk-ı ikram olan bîkeslere 'isar eyleyüb...' (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 273).

Sonuç olarak, şehzade, hayali olan cömert hayır işleri ve dini ve dünyevi hayırlarla zenginleşti. Ancak bahsedilen cömertlik ve hükümetin gelirleri konusunda hiçbir kısıtlama yapmadan, tüm cihad ordusuna cömertlikte bulundu. Ağırılık, para, altın ve gümüş ile ikramda bulunarak, özellikle özel hazinesinden ayrılmadan, fakirlere olan sevgisi nedeniyle, Allah'a inanan mücahitlerin itibar sırlarına gümüş ve altınla destek verdi. Bu, özellikle misafirlere ısrar ettiği ve özellikle fakirlerin üzerine giydirdiği özel bir başlıkla yapıldı.

"Amma bir imarat-ı padişahan-ı dil-agâh kendü menam ve aram-gahları için feza-yı cennet-fushat merdat-ı İlahi'de bina ve menzil-i ubur ve güzer-gâh kalellahu tebareke ve teala ' vema tukaddimu li-enfusikum min hayrinteciduhu indellahi innellahe bima te'melune basır' mısdakınca tarh ve bünyad eyleyeler..." (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 321).

Ancak, gönül erlerinin padişahının kurduğu bu sevgi ve arama yerleri, Allah'ın rahmetinin yüksek gökyüzünde inşa ettiği kutsal mekânlardır. Allah, 'Sizin için hazırladıklarınızdan daha hayırlısını, yaptıklarınıza karşılık olarak onun yanında bulacaksınız. Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızı görendir.' buyuruyor. Dolayısıyla, bu yerlerde ileri görüşlü ve iyi niyetli adımlar atılmalıdır. Yani halka hizmet Hakk' a hizmet anlayışını burada vurgulamaya çalışıyor.

"Fela cerem, Hakk Subhanehu ve teala 'le in şekertüm le ezidennekum' va'de-i kerimesi hasebince yevmen fe yevmen si'at-i ni'met-i şahi ve bestat-ı mülk ve padişahiler,in müteza'if ve her birinin havan-ı mebsut mülket ve simat-ı bisat-ı haşmet üzre tevali-i neval-i ikbal ile müteellif eylemiştir. Ma'a zalik rütbe-i hilafetlerin zinet-i libas-ı takva ve dindarı ile misal-i gülbenm-i pakize daman-ı gülistan-ı cihanda araste ihtişam-ı eyalet-i zahirilerini safa-yı batn-ı vilayet-i hurşid-i alem-ara gibi piraste eylemiştir" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 324).

Elbette, Allah Subhânehu ve Teâlâ'nın 'Eğer şükrederseniz, elbette nimetimi artırırım' buyruğu gereği, her gün, her gün şahane nimetlerin genişliği ve hükümdarların çeşitli lütuflarıyla, her birinin genişleyen hükümetlerinin ve yüce şahsiyetlerinin yükseltilmiş görüntüleriyle oluşturulmuştur. Bu, halifelerin derecelerinin takva giysilerinin süsü ve her birinin dindarlığı ile temsil ettikleri saf gül bahçesinin kokulu giysisi gibi, dünya bahçesinin yüksek valilik ihtişamını iç ve dış âlemlerde birleştirmişlerdir.

"Badehu ol padişah-ı nusret-pebah kala-i mezburenin fethinden sonra ahalisinin ekseri reaya olmağla Lala Şahin'iTayin ve müşarün-ileyh dahi ümid-i istimalet ile herkesi makm-ı melifundan temkinve teskin eyleyüb kalayı iktizasına göre zabt derununda mahfuz ve mazbut olanemval-i muhalifan ve cihat-ı ayan-ı müşrikandan vükela-yı sultani ve sipah-ı Müslimani vucuh-ı neayim ile hayiz ve

hazıran ve ğaiban-ı mücahidan ol ganayimden hissemend ve fayiz oldılar” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 335).

Bundan sonra padişah-ı nusret penah, fethedilen kalenin, çoğunluğu reaya olup, Lala Şahin'i bu göreve tayin etmesi ve umutla beklenen idarenin herkesi güvence altına alarak, herkesi kendi görevinde bırakarak, malumatın yerine getirilmesine yönelik tedbirleri alması üzerine, çeşitli mal ve gelirleri muhaliflerden korunaklı ve güvenli bir şekilde toplamış, müşriklerle yapılan mücadeleden dolayı devletin temsilcileri ve Müslüman ordusu liderleri, zafere ulaşan malların kazançlarından hisse alarak faydalandılar.

Yönetimde İstişare

Osmanlı İmparatorluğu'nda istişare, yönetimde önemli bir ilkedir ve karar alma süreçlerine katılımı vurgular. İşte Osmanlılarda istişare ile ilgili bazı önemli bilgiler: Divan-ı Hümayun (İmparatorluk Divanı): Divan-ı Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda en yüksek yönetim organıydı. Padişahın başkanlık ettiği bu divan, sadrazam, vezirler ve diğer önemli devlet görevlilerinden oluşurdu. Divan-ı Hümayun, devletin iç ve dış meselelerini tartışır, kararlar alır ve padişaha sunardı. Bu toplantılarda istişare önemli bir rol oynardı. Şura (Danışma Konseyi): Osmanlı padişahları, önemli meselelerde danışmanlık yapması için seçkin şahsiyetleri bir araya getiren Şura'yı toplardı. Şura, devlet adamları, alimler, askeri liderler ve diğer etkili kişilerden oluşurdu. Padişah, bu konseyde alınan tavsiyeleri değerlendirir ve kendi kararını verirdi. Meclis-i Mebusan (Meclis-i Tanzimat): 19. yüzyılın ortalarında Tanzimat reformları çerçevesinde oluşturulan Meclis-i Mebusan, Osmanlı İmparatorluğu'nda meşrutiyetin kurulmasına yönelik bir adımdı. Halk temsilcilerinden oluşan bu meclis, yasama işlevini yerine getirir ve hükümet politikalarını değerlendirirdi. Kadılar ve Şehir Meclisleri: Osmanlı İmparatorluğu'nda kadılar, hukuki konularda kararlar veren yargıçlardı. Ayrıca, şehir meclisleri de şehirlerin yerel yönetiminde etkili olan kurumlardı. Bu meclisler, şehrin notabları, esnaf temsilcileri ve diğer önemli kişileri bir araya getirir ve şehri yönetirlerdi. Osmanlı yönetiminde istişare, devletin yönetiminde katılımı teşvik etme amacı taşıyarak farklı görüşleri bir araya getirme ve karar alma süreçlerine şeffaflık katma amacı güderdi (İzci-Karhan 2022, s.141-163).

“Ve zaman-ı ma’hude ol hanedan-ı kaviyyü’l-bünyanın müte’ayyin nüvvabından evvela Ahi Hasan veled-i Ahi Şemseddin biraderzade-i Şeyhulislam Şeyh Ede Balı her ercümende medar-ı re’y ve tedbir ve sipah ve ra’iyyetin mecalis ve mehafil ve müşavere ve muhavere-i müdebbir ve müş’ir idi. Ekser guzatın muvafık ve ol hanedanın nüvvab-ı kadişminin mürafakati ile öyle münasib gördüler ki evvelen hazayin ve emvalde her ne mevcud ise iki ferzend-i ercümendin beynlerinde bermüceb-i Şer-i Şerif taksim ve ba’dehu ikisinden birini mesned-i serveriye ve mansıb-ı ted-i fey’-i pederide takdim eyleyeler” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 221-222).

Ve güçlü ve sağlam bir hanedanın belirlenmiş temsilcileri olan Ahi Hasan ve Ahi Şemseddin, Şeyhulislam Şeyh Ede Balı'nın kardeşi, her anında rey, tedbir, asker ve ra’iyyetin toplantıları ve meclisleri için birer destek, danışman ve müdür olarak görev yapıyorlardı. Çoğu vezirin onayı ve hanedanın, naiblerin onayıyla, öyle uygun gördüler ki öncelikle mal ve

mülklerin taksimi, iki ercümendin Şer-i Şerif hükümleri uyarınca aralarında bölünmesi, ardından ikisinden birinin babasının makamına ve rütbesine sunulması için kararlaştırıldı. Burada devlette alına kararların tamamının bütün devlet adamalarını ortak kararlarıyla alındığı vurgulanır.

“Amma cema’at-ı mezbure henüz nev-zuhur olmalarıyla iltifata mağruren ref’-i hicab ile muzırlar da dürlü şenayı’irtikab itmeleriyle zamir-i münir-i Orhani taife-i mezburenin zabtı tedarükünü erkan-ı devlet ile mutaraha ve müşavereden sonra böyle münasib gördüler ki ba’de’l-yevm Etrak evladından piyade askere rağbet ve i’tibar olunmayub memalik-i İslamiye’de vaki’ ehl-i zimmet ve kefereden devşirub tertib ve ta’lim ile huddam-ı has makamına vasıl eyleyeler ki hem fevaid-i dünyevi hasıl ve hem ecr-i cezil-i uhreviye nail olalar” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 248).

Fakat söz konusu topluluk, henüz ortaya çıkmalarıyla, onlara ilgi gösterilerek kalkanlarını kaldırmaları, çeşitli hilelerle meydana çıkarmaları ve mücadeleden sonra Orhan Bey’in aydınlatıcı işaretinin yönetimi ele geçirmesiyle, Türk evlatlarından piyade askere rağbet görmeyip, İslam memleketlerinde mevcut olan zimmet ehli ve kâfir evlatlarından devşirerek düzen ve eğitimle özel görevlere getirdiler. Bu sayede hem dünyevi faydalar elde ettiler hem de ahiret cezasının ödülünü kazandılar. Yine devlet adamalarının istişarelerinde bahsedilmektedir.

“Hacı İlbeg’i ve sair müte’ayyınanın ittifakıyla Bergama Hisarı’nın kurbuna varub biraderi dahi balayı gelüb birbirlerine tarh-ı müşavere eylediler” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 265).

Hacı İlbeg ve diğer müteayyit kişilerin anlaşmasıyla Bergama Hisarı'nın yakınına vararak, kardeşi de gelip birbirleriyle istişare ettiler.

“İttfaken bu esnada Süleyman Paşa makarr-ı hükümet olan Karesili’nden himet-i serir-i pederiye müteveccih bulunub sultan-ı müşarün ileyh tarh-ı müşavere ve husus-ı mezburun husulünü yine ol aşına-yı bahr-i veğa Süleyman Paşa’ya deruni ima eyleyince Süleyman Paşa dahi vufur-ı feraset ve Pertev-i nur-i zannü’l-mümini kehanetten teyakkun eyledi ki valid-i macidinin matlubı bu emr-i merğubı kendüye havaledir” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 262).

Bu esnada, Süleyman Paşa, Karesili’lerden olan babasının hükümet merkezi olan Bergama Hisarı'na yönelerek, padişahın müşavere talebi üzerine, denizlerin tanıdığı Süleyman Paşa'ya içsel bir işaretle bulunarak, padişahın isteğini anlamış ve babasının isteğini yerine getirmiştir.

“Çünkü tertib-i siyak adetullahda avid-i hikmet-i hafiyye vafire matvi ve terğib-i sibak ri’ayet-i sünnetullahdan fevaid-i mütekasire menvidir. La cerem kelim-ı mesalih intibah ‘ve şavirhum fi’l-emri ve iza azemte fetevekkal alellah’ misdakınca istifade olunur ki cümle-i mu’azzemat-ı umue ve mühimmat-ı cumhurda seza-var olan oldur ki sebk-i tarh-ı müşaveret ile ehl-i muhaveretden bir güruhun uburna makrun olub mekarin-i efkâr-ı duştan-ı muhlis ve irtikab-ı nezhata sub-i mutalebe teveccüh...” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 267).

Çünkü işlerin düzenlenmesi, Allah'ın hikmetinin gizli emirleriyle uygun bir şekilde yerine getirilen feyizli bir uygulama ve başarı elde etmek, Allah'ın sünnetine uygun bir şekilde emirlere boyun eğme konusundan doğan büyük faydalara benzer. Hiç şüphesiz, çeşitli toplulukların ve halkın genel olarak sahip olduğu meselelerin hepsi, istişarede bulunan bir grup tarafından değerlendirilip anlaşıldığında faydalı olur. Bu, danışma ve talep etme eylemiyle gerçekleşir ki bu da dua ve istişarede bulunma anlamına gelir.

“Ve mücerriban-ı kar-ı ruzgar her biri akılı mikdarı tedbir-i ubur güzar eylediler. Evvelen nizdikan-ı deyr-i sal ve enisan-ı encümen-i übhet ve celal hulus ve i'tikad ile an-smimü'l-fuad bu sefer-i pür-hatarın refakat-i mülazemetinde böyle karardade oldılar ki her kanda ki merkeb-i şah-zade revan ser pa ve canımız fedaddır. Ma'lum-ı devletleri ola ki bu hizmet-karan-ı can-sipar elinden tarik-i ubudiyetde sebat-ekdam ile ihtimamdan gayri bir nesne gelmez deyü ittifak eylediler” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 267).

Ve mücerriban-ı kar-ı rüzgâr, her biri akıl kadar tedbir ve güç göstererek hareket ettiler. İlk olarak, deyr-i salın nizdikaları ve yüce topluluğunun üyeleriyle olan ilişkileri ve samimi kalpleri, bu önceden belirlenmiş seferde kararlı bir şekilde bulunmalarını sağladılar. Her bir kalp atışında, şahzadenin atı, başımızın üzerinde bir gölge ve canımız, bu hizmet yolunda sağlam bir şekilde durmak için çaba sarf eder. Bilin ki devletleri kapsayan bu hizmette, canını ortaya koyan bu hizmetkârın elinden gelenin en iyisini yapmak ve dikkat göstermek dışında hiçbir şeyin gelmediğine ittifak ettiler.

“Ve sultan-ı gayyur dahi salah-ı vakt ve müşaveret-i erkan-ı devlet ile Lala Şahin'i müteakiben sa'adet ve iclal ile Edirne tarafına müteveccih oldu” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 307).

“Bu güne müdde'iyat cümle-yi kaza-yı meşhurat ve bedihiyatdan olmağla ujela-yı memleket ve uzema-yı devletden herkes bu re'y üze muvafakat ve bu tedbiri tercih sayır ara ve müşaveret eylediler” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 333).

Bu iddia edilen belirli ve meşhur meseleleri, ülkenin aydınları ve devlet yöneticileri bu görüş üzerinde anlaştılar ve bu önlemi benimsediler.

“Vüzera ve ümera ve ayan-ı devlet ve erkann-ı saltanat husus-ı mezburede müşavere ve ol varta-i pür-meşakkat ve kem namusi mücahşdanın tedbirinde nuhavere eyleyüb bazı ukela-yı erkân ve ümera-yı huşmendan ittifak edüb çünkü taife-i küffar cibal-i şahikaya tahassun ve muhkem derbendlerde temekkün eylediler” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 340).

Vezirler, devlet yöneticileri, devletin ileri gelenleri ve saltanat erkânı, söz konusu meselede istişare ettiler ve zorlu durumun çözümünde dürüst ve namuslu insanların önlemlerini aldılar. Çünkü kâfir grupları, yüksek dağlara hâkim olmuş ve sağlam surlarda yerleşik hale gelmişlerdir.

Yöneticinin Özellikleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetici olan padişahlar, devletin başında bulunan hükümdarlardı. İşte Osmanlı padişahlarının bazı özellikleri: Osmanlı padişahları, Osmanlı

Hanedanı'ndan gelmekteydi. Hanedanın lideri olarak padişah, ailesinden gelen bir liderlik geleneğiyle tahta çıkardı. Osmanlı padişahları, aynı zamanda İslam dünyasının halifesi olarak görülüyordu. Bu nedenle, İslam'ın koruyucusu olarak kabul edilirdiler. İdeal olarak, Osmanlı padişahları adaletli ve merhametli olmaya çalışırlardı. Adaletin ve merhametin İslam prensiplerine uygun şekilde uygulanması beklenirdi. Osmanlı padişahları, aynı zamanda devletin başında bir askeri lider olarak da görülürdü. Birçok padişah, kendi zamanında önemli askeri zaferlere imza atmıştır. Osmanlı padişahları, saray hayatında ve devlet işlerinde belirli tören ve protokol kurallarına uymak zorundaydılar. Bu, devletin itibarını koruma amacını taşırdı. Padişahlar, devlet işlerini yönetir ve önemli kararları alırdı. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlar, divan adı verilen danışma kurulları aracılığıyla önemli meseleleri tartışır ve kararlar alırdı (Armağan, 2011, s.139-156).

“Vasiyyet-i evvel oldur ki: Cemi’-i vakıat-ı dini ve dünyevi ve mutalibat-ı surî ve ma’nevîde hemîşe şerî’att-ı Mustafavi veve tarikat-ı Murtazaviyi pişva-yı a’mal ve mğkteda-yıef’al ve ahval eyleyesin ‘Festekim kema ümirte’ bir gayr-i rah ve ruşe meyl eylemeyüb ahkam-ı evamir-i nevahiden nedlul-i hukm-i İlahi ve SünnetiHazreti Risalet Penahiden udul ve tehallüf göstermeyüb her emri mübhem ve meçhul ve fermude-i Hüda ve Rasulde reh-nüma-yı pişvayan-ı din ve feteva-yı eimme-i rasihin ki ‘ feselü ehle’z-zikri in küntüm la ta’lemun’ mazmun-ı sadakat-meşhunı ile amel eyleyesin ki bu vasiyyet mücmel-i hayrat ve sa’adat-ı külliyeiy müstemildir” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 206-207).

İlk tavsiyem şudur ki: Dinî ve dünyevî olayların, olumsuz ve olumlu taleplerin hepsini, daima Muhammed Mustafa'nın şeriatına ve Ali Murtaza'nın tarikatına uygun bir şekilde yerine getir. Amellerin başkanı olup eylemlerin rehberi olarak 'Emredildiği gibi dosdoğru ol, sapma ve eğrilme.' Bir başkasının arzusu ve düşkünlüğüne kapılmadan, Allah'ın hükümleri ve Resulullah'ın sünneti doğrultusunda açık ve anlaşılır bir şekilde hareket et. Dinin rehberlerinin fetvalarıyla rehberlik edilen, 'Eğer bilmiyorsanız, zikri bilenlere sorun' ilkesiyle amel et ki, bu tavsiye, genel hayır ve bütün saadetleri içermektedir.

Yöneticinin, bütün yönetim işlerinde her zaman peygamberin ve Hz. Ali'nin yolundan gitmesi gerektiği vurgulanmıştır. Padişahın lehinde veya aleyhinde her konuda adaletten ayrılmaması gerekir. Ayrıca Hucurat suresinin yüz on ikinci ayet-i kerimesini de 'Emr olunduğun gibi dosdoğru ol' delil getirerek görüşünü desteklemiştir. Uygulamalarında başkalarının istek ve arzularına bakmadan Allah'ın emri ve peygamberin sünneti üzere dosdoğru açık ve anlaşılır bir şekilde hareket etmesini öğütler. Yine Nahl suresinin kırk üçüncü ayet-i kerimesini 'Eğer bilmiyorsanız, zikri bilenlere sorun' delil getirerek, bilinmeyen konularda da bu konuda uzman olanlara sorulması gerektiği belirtilir.

“Çünkü vali-i memleketin cevher-i cibillyet-i şehvani nefsaniiyye alude ve dide-i basiretimülaha-i mesalih-i ra’iyyetden genc-i gafletde ferağat ilegunude ola. Elbette af-tab-ı devleti ol hal ile şam-ı dalalde uful-i zevale ru-nihade ve ol gözün açincaya değin arsa-i emlakı arza helake fetade olur ve hakim-i mesfurun ise vkat-ı ömri hemvare nizam-ı hal-i din ve devletteden gaflet ve devam şehvet peresti ile cümle-i umurda re’y-i müfsidane muraba’at ve ehl-i fesadın idlaliyle bünyad zulm

ve bid'at ve dad dil sitemdide-gane asla merhamet eylemedi" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 203).

Çünkü ülkenin valisi, şehvet ve benlik arzularının cezbelerine kapılmış, basiretini meselenin iyilikleri üzerinde düşünmeye kapalı bir hazinede bulunabilir. Gerçekten de devletin yönetimi, bu durumda, dalâletin karanlığında bir ruhun çöküşüne dönüşebilir. Toprak sahibinin arazisini yok etmesi ve gözleri açılana kadar mülkü harap olur. Ayrıca, yöneticinin ömrü, din ve devletin düzenine yönelik gaflet ve sürekli şehvet uğruna, tüm işlerde bozguncu bir görüşle, bozguncuların yönetimine müsamaha gösterilmez. Zulüm, bid'at ve kötü niyetle dolu bu temele, asla merhamet edilmez.

Yöneticinin en önemli görevlerinden birisi de hazinesinden haberdar olmasıdır. Ülkenin ekonomisine sahip çıkması ve onu düzenlemesi gerektiğine işaret etmiştir. Şayet sultan ülkenin ekonomisine sahip çıkmazsa, devlet karanlığa batır şeklinde bir benzetme yapmıştır. Ayrıca yönetici, din ve devletin düzenine yönelik konularda çok uyanık olmalıdır, arzu ve isteklerine kapılarak ve bozguncuların yönetimi ele geçirmelerine izin vermemelidirler.

"Ve ahlafdan herbiri ki mesned-i eslafda temkin bulmuşlardır. İnsafda mekarim-i ahlak ve tevsî'-imemleket ve ilhak-ı etraf ile cah-ı şahiyi tarika-i ed'af ile mertebeyi tad'if ve teksir-i hazayin ve tevfir-i leşker-i Nusret-mevatinde uluf-i alaf ile te'lif eylemişlerdir" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 216).

Önceki sultanlar, geçmiş nesillerin temelini atmış olan her biri, adaletle ahlaki değerlere sahip olmuştur. İnsafla, ülkenin gelişimine ve çevresinin birleşimine, kişisel çabayla başarıya ulaşma yoluyla, derecelendirme seviyesine, ordunun zaferiyle ilgili ödüllerin azaltılmasına ve nusret ordusunun zaferiyle ilgili maaşların artırılmasına kadar, çeşitli konularda hikmetli davranmışlardır. Daha önceki sultanlar, güzel ahlaklarıyla memleketi genişletmeye çalışmışlardır. Hazineyi artırmaya, askeri çoğaltmaya, zaferleri devam ettirmeye çalışmışlardır. Ve seninde bu şekilde hareket etmen gerekir.

"Ve birkaç sürü koyun ki asakir-i İslam'dan müstehak-ı eşfak ve infak olan kimesneleri it'am için beslerler idi. Cümlesini izhar ve asla bir şeyi muhfi kalmayub anvcak hazine-i elsine-i efvahda zikr-i cemilden gayrı bir nesne komadılar. Zira eyyem-ı hayat-ı dünyada mevaris-i nübüvvet ve ahlak-ı teşiebbüs-i sünnet-i seniyye 'yuhramu esraru'l-enbiya la nerisu ve la nuresu' derani ihtiyar eylediler" (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 222).

Ve birkaç sürü koyun ki, İslam ordusundan hak etmiş olan yardıma muhtaç kimseleri doyurmak için onları beslerlerdi. Her şeyi açığa çıkararak, ellerinin hazinesinden sadece yüce sözleri dışında hiçbir şey gizli kalmazdı. Çünkü dünya hayatında peygamberlik mirası ve senin sünnetinin öğüt ahlakı "Peygamberlerin sırları haramdır, biz onları ne miras alırız ne de bırakırız" prensibini seçtiler ve bu yolu tercih ettiler. Sultanların da peygamberler gibi miras bırakmamaları, ne kadar varlıkları varsa bütün ahaliye verilmesinin uygun olacağı belirtilmektedir.

“Evla budur ki heman valid-i macidimizin niyetine istikrar ve mevcut olan esb ve madiyanı ‘fe e’iddü lehum me’s-teta’tum min kuvvetin ve min ribati’l-hayli’ muktezasınca şah-suvaran-ı meydan-ı gazavata merbut olunub asla ihtisas-ı mülkiyetde mahbus ve mazbut olmaya” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 222).

Evvela şudur ki, değerli hükümdarımızın niyetine kararlılık ve mevcut olan mal ve hazineleri, güçten ve savaş meydanının savaşçılarından, süratli ve kuvvetli bir şekilde hazırlanarak, mülkiyet uzmanlığına hiçbir şekilde mahkûm olmadan, özgür ve sağlam durdu. Sultan yüce babasının terekesine uygun olarak hareket etti. Savaş meydanları için at ve kısırak besledi, güçleri yettiği kadar kuvvet ve yarış atları besledi. Bütün varlığını mülkiyetine geçirmekten ziyade, devlet millet için tahsis etmiştir.

“La sultane illa bi’l-ceyşi ve vela ceyşe illa bi’l-mülki vela mülke illa bi’r-ricali ve la ricale illa bi’l-mal ve la male illa bi’r-raiyyeti ve la raiyyete illa bi’s-siyaseti” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 244).

Sultan ancak orduyla olur. Ordu ancak melikle olur. Melik ancak rical-i devletle olur. Rical-i devlet malla olur. Mal ancak raiyyetle olur. Raiyyet de ancak siyasetle olur. Sultanın orduya, ordunun melike, melikin devlet adamlarına, devlet adamlarının da mala, malın da halka ihtiyacının olduğunu, halkın da siyasetle mümkün olacağına işaret ediliyor.

“Beyt

Kalem-zen niku dar u şimşir-zen

Ne mutrib ki merdi nebayet zi-zen” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 244).

Yani, kalem sahiplerine ve kılıç sahiplerine ikram et. İkincisi, müzisyen makamındadır. Müzisyen ise düşünce makulesidir, cahillerden erdem beklenemez. Yöneticiler, âlimlere ve askerlere yeterli derecede maaş verilmelidir. Müzisyenler ise düşünen kişilerdir, cahillerden ise erdem beklenilmemelidir.

“İttifak-ı erbab-ı din ve devlet ve ittfak-ı ashab-ı güzün-i millet ile vücud-ı selatin-i cihan her zaman ve nmekanda ba’is-i tertib-i menazım-ı umur ve anların akıl ve devleti suret ve heyula menzilesinde iltiyam-ı nizam-ı cumhurudur. Fela cerem, mevadd-ı heyulani ve anasır-ı asli-i saltanat ki evamir-i nevahi-i padişahidir. Maslahat perdazı ve mehemm-i sazi-i ra’iyyet ve sipahidir. Her gah ki suret-i dil-pezir ile tahakkuk pezir olan makbul-i nazar-ı ehl-i tedbir ve bir mertebe takrir bulur ki pesindide-i erbab-ı kalem ve şimşir olur. Ya’ni anın ferhunderliğin asai kurur-ı ruzgaran ve mürur-ı deveranile mütemudi olub mucib-i behcet ve inbisat-ı evliya ve müsted’iinkisar-ı hatır-ı husama olur. Padişah-ı bahtiyara her vecihle inzibat-ı rüsum-ı sipeh-dari mülhaza-i maslahat-ı dari ile ba’is-i devam-ı mülk ve kıvam-ı bahtiyari ve tensik-i şe’ayir-i evza’ ve tahkik-i keyfiyet ihtilat ve içtima meyan-ı reaya ve leşkeri ve bedevi ve hazaride ba’s-i nizam-ı meham-ı kişver-güşa ve memleket-daridir. Binaenaleyh çünkü karar-ı bünyan-ı memleket ve tevsi’i arsa-i wyalet erbab-ı seyfin müraatına menut ve ol güruh-ı perişanın nizam-ı ahvali üzerlerine ta’yin-i serdar ve nasb-ı sipeh-saları ile mazbutt-dur. La cerem, tevfir-i istihsal-i mal ve teksir-i esbab-ı ma’aş ve refah-ı ahval-i ahval evvela ri’ayete mevkuf ve anların medar-ı karı istikamet-i re’y-i Ruşen-zamiran-ı erbab-ı kalem ve hesap ile kabil-i mersufdur” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 244).

Din ve devlet ehlinin birleşimi ve milletin seçkin dostları ile dünya hükümetlerinin düzeninin sağlanması, her zaman ve her yerde düzenin sağlanmasının bir yolu ve zihniyet ve devletin sureti ve heykelinin istikrarının bir ifadesidir. Bu, padişahın emirlerinin esasları olan saltanatın asli unsurlarıdır. Devletin başkanı ve ordunun lideri olan padişahın emirleri, halkın çıkarlarına ve askerlerin başarılarına hizmet eder. Her zaman, zekânın kabul ettiği şekliyle gerçekleşen kabul edilen bir görüş ve bir dereceyi bulur ki ardında kalemin ve kılıcın ustaları olur. Yani, onun neşeli hali, rüzgârın esintisi ve döngünün devamı ile sürekli olarak saadet ve evliyanın refahı ve başkalarının kalplerinin kırılması nedeniyle olur. Bahtiyar padişaha her yolla ordunun resmi disiplinini sürdürmenin, devletin devamını sağlamanın, bahtiyarlığın devamını sağlamanın, toprakların ayarlanmasının ve eyaletin gelişmesinin düşünce ve düşünce yoluyla bağlı olduğu, özellikle de kalemin ve kılıç ustalarının ilgili olduğu bir seviye bulur. Yani, onun sevinci, rüzgârın eşsizliği ve devamlı devirle sürekli olarak başarı ve evliyanın refahı ve iktidarı sağlama nedeniyle olur. Bahtiyar padişahın her türlü resmi düzenlemesi, devletin devamını sağlama ve bahtiyarlığın düzenini ve düzenli bir şekilde yerine getirme, çeşitli halk ve ordunun karada düzenini sağlamaktır.

“Tarik-i hakda mücahede-i nefis ve mal ile cehd ve ictihad ve kadir oldukça mahzunat-ı zehayir-i mal-ı fani ve kunuz-ı hazayin-i cihani hazine-i ma'mure-i infak ve eşfak ile mukteza-yı delil-i' ma indekum yenfedu ve ma indellahi bakin' mazmunu üzre tebdil eylemeyi salah-ı hal mala muvafık görüb” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 244).

Hak yolunda nefis ve mal mücadelesi, gayret ve çaba ile uğraşmak, gücü yettiği sürece dünya malının geçici süslerinden mahrum kalmak, cihan hazinelerinin dolu infak hazinesi ve cömertlikle birleşmesi, 'Arzularınızı birbirinizden alır, Allah'ın katında olan ise kalır' anlamına gelen ayet doğrultusunda değiştirmeyi, duruma uygun görmek. Yöneticinin zevk, eğlence, mal mülk peşinde koşmaması, dünyanın geçici süslerinden kaçınması gerekir. Gerektiği zaman da hazineyi ihtiyacı olanlara dağıtması ve cömert olması gerekir.

“Çünkü memalik-i Anadolu'nun ekser biladı ma'delet-i Sultan Orhan Gazi'nin berekat-ı devam-ı ikdam-ı pür-megazi ve istiklal-i saltanat-ı ser efrasisinden hayta-i tasarrufuna dahil oldu. Sabahtan akşama ve akşamdan sabaha değin tevsi-i düvel-i İslam fikriyle halvet-hane-i esrarda Cenab-ı Perverd-gar'a münacaat eyler idi ki...” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 265).

Çünkü Anadolu'nun birçok yerleri, Sultan Orhan Gazi'nin zafer dolu devamlılığının bereketi ve genişletilmiş saltanatının bağımsızlığından, etkin yönetimi altına girdi. Sabahtan akşama ve akşamdan sabaha kadar, İslam devletinin yüceltme düşüncesiyle, Cenab-ı Allah'a yalnız kaldığı odasında dua ederdi.

“Ve ol meczub-i mergubun mezar-ı pür-envarı ma-i mezkurenin kurbunda vaki' ve selatin ve hükkam ve mücahidanın tasaddukat ve teberruatından fukara ve mesakine makarr-ı nafidir. Çünkü Yalakova Vilayeti esbab-ı suri ve ma'neviden bu unvan ile meftuh ve revnak-kiş-i kafiri devlet-i müluk-i makhur gibi makduh oldu” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 242).

Ve bu âşık ve divane kişinin aydınlık dolu mezarı, bahsedilen suyun yanında bulunmakta ve sadakalar, hükümdarlar ve mücahitlerin yardımları ve hayır işleri sayesinde fakirler ve muhtaçlar için değerli bir yer haline gelmiştir. Çünkü Yalakova Vilayeti, dünyevi ve manevi sebeplerden dolayı bu ünvanla övülen ve kralların sarayının süslü kişisi gibi itibarsız halde idi. Yalova fethedilince hükümdar ve mücahitlerin yardımı ile fakir fukara ve miskinler her yönüyle düşünüldü ve onlara gereken yardım yapıldı.

“Evvela valid-i ma’fired-şi’ar şüru’ ve bidayet-i bilad-ı küffarda bekaya-yı Al-i Seçuk’un hatırlarını siyaneten dinar ve dirhem sikkelerini tağyir buyurdılar. Ve dahi henüz bir şehri mu’teber kabza-i teshire dahil olmamıştı. Sikke-i ahire irtikab müteazzir görünüyordu... İsm-i Orhani ile meşkûk olmak emri zaruridir. Zira selatin-i sabık-ı Selçukiyan’ın sikke-i sim ve zeri mülk-i devletleri gibi dide-i i’tibardan dur ve nazar-ı ulü’l-ebzar mehurdur.” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 245).

Bize göre yukardaki metinde siyak sibak açısından düşünüldüğü zaman “tağyir buyurmadılar” olması daha uygundur. Çünkü daha önce metinde Al-i Selçuk’un ‘hatırlarını anmak ve koruma için dinar ve dirhem sikkelerini değiştirmediler’ daha uygun oluyor. Ayrıca bir sonraki cümlede de ‘kabza-i teshire dahil olmamıştı’ ifadelerinden, bu kelimenin ‘tağyir buyurulmadı’ olmasının anlam bakımından daha uygun olacağı düşüncesindeyiz. Daha sonra Abdülbaki Sadi Efendi, Terceme-i Heşt Bihişt, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye. nr. 928. Nüshasına baktığımızda ‘tağyir buyurulmadı’ olarak yazılı olduğunu gördük (Abdülbaki Sadi Efendi, Hamidiye, 928).

İlk olarak, bağışlayıcı hükümdarlar, Al-i Selçuk'un varlığının hatırasını canlandırmak için dinar ve dirhem sikkelerinin tasarımını değiştirmediler. Ve o zamanlar henüz meşhur bir şehre dâhil olmamıştı. Ayrıca, diğer sikkelere olan talep artmış görünüyordu... Orhan ismiyle tanınmak zaruri bir emirdir. Zira eski Selçuklu sultanlarının sikke tasarımları gibi, devletin malı olan sim ve altın sikke, saygınlıklarını yitirmiştir ve ulu gözlerin bakışlarından uzaklaştırılmıştır. Osmanlı sultanları Selçukluların varlığının hatırasının kaybolmaması ve onları anmak için sikke ve dirhemi değiştirmediler. Selçuklu sultanlarının sikke tasarımları zaten değerden düşmüştü. Bu değeri tekrar kazanması için sikkeler değiştirilmemiştir.

“Şehzade-i al-i cenabın bu kelim-i ba-savabının cevabında takdim-i du’a-yı fevz ve nusretten sonra ol teveccüh-i pür-sevabı her babda istizvab ve tertib-i esbababa şitab eylediler. Ve mücerriban-ı kar-ı ruzgar her biri akli mikdarı tedbir-i ubur ve güzar eylediler. Evvelen nizedikan-ı deyr-i sal ve enisan-ı encümen-i übhet ve celal hulus ve i’tikad ile an-samimü’l-fu’ad bu sefer-i pür hatarın refakat-i mülazemetinde böyle karar-dade oldılar kiher kanda ki merkeb-i şah-zade revan ser pa ve canımız fedadır. Ma’lum-ı devletleri ola ki bu hizmet-keran-ı can-sipar elinden tarik-i ubudiyetde sebat-ekdam ile ihtimamdan gayri bir nesne gelmez deyu ittifak eylediler” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 268).

Al-i cenap şehzadenin doğru sözüne karşı verdiğimiz cevap, zafer ve yardım duasının ardından, her konuda doğru bir şekilde cevaplandırılmış ve sebep-sonuç ilişkisinin düzenini gösteren bir düzenleme yapılmıştır. Rüzgârın hareket ettiği kadar her biri, akıl ölçüsünde plan ve geçiş düzeni oluşturdular. İlk olarak, gizemli ormanın yollarının darlığı ve topluluğun

korkunç yaratıklarıyla olan hızlarıyla samimi bir kalple, bu tehlikeli seyahatin refakat ve mücadele sürecinde kararlı bir şekilde oldular ki, her damla bu şehzadenin atı için başı dik ve canımız feda olsun. Devletleri bilinsin ki, bu cana adanmış hizmetkârlar, kulluk yolunda kararlılıkla sebat etmişlerdir ve bu görevde en ufak bir ihmalin dışında bir şey gelmez diyerek birleştiler. Yani fethedilen yerlerdeki ahali daha önce hangi meslekle iştiğal ediyorsa aynı şekilde fetihten sonra da o işle iştiğal edecek hiç kimse ona müdahale edemeyecek ve mâni olmayacaktı.

“Amma ehl-i ulum ve fukaraya kemal-i i'tikadından mimar-ı himeme-i aliyyesin taife-i mezbuenin ta'mir-i me'alim ve tertib-i mesalih ve menazımına sarfider idi” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 319-320).

Ancak ilim ehline ve fakirlere olan tam inancından dolayı, yüksek himmetin mimarı olarak, kötü niyetli grupların eğitimlerini düzeltmeye ve iyiliklerin düzenlenmesine ve kamu yararlarının düzenlenmesine yönelik harcama yapıyordu. Padişahın en önemli görevlerinden birisi de ilim erbabının maişetini temin etmesi, fakirleri doyurmasıdır. Ayrıca davranış bozuklukları olan kişileri de tedavi ettirmeli, kamu yararına olan her türlü harcamayı yapmaktan çekinmemelidir.

“Çünkü ol sultan-ı âli-şanın Anadolu'da serir-i adalet mesiri var idi. Memalik-i Rumeli'nde dahi Edirne'yi pay-ı taht ve darü's-saltanat eyleyüb ol zamandan ile'l-an bu hanedanın gayret-ayini ilhak-ı imarat ve tedaûf-i ayine-i ashab-ı cah ile kesret-i imran yevmen-fe-yevmen fuzun oldu. Ümidir ki bu hanedanın saye-i padişahan-ı sahib-i ünvanından ila-ahiri'z-zaman gün-br-gün efun ola. Ve ol saray-ı cennet-asanın huçestegi-i imarat ve meymenet imaratından ve Edirne'yi darü's-saltanat etmenin mübareki ferhündeliğinin alamet-i evvel oldur ki vakta ki ol saray-ı dil-güşada imarat-ı kusur manzar ve tertib-i nesimin-i cennet esere mübaderet ve ihtimam buyurdılar” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 326).

Çünkü o yüksek itibara sahip sultanın Anadolu'da adaleti sağlama çabası vardı. Aynı zamanda Rumeli topraklarında Edirne'yi başkent ve saltanat yeri olarak seçmişlerdi. O dönemden bu yana, bu hanedanın çabalarıyla imparatorluğun genişlemesi ve cahil insanların yönetimine son verilmesi sağlanmıştır. Umuyoruz ki bu hanedanın padişahları, unvanlarından dolayı sonuna kadar artarak devam eder. Bu cennet sarayının imarında ve Edirne'yi başkent yapmanın sevincindeki bereketli gelişmeler, imparatorluğun güzelliğini ve düzenini göstermektedir.

“Ol sultan-ı zi-şan mesrur ve şadan-ı daru's-saltanat Edirne'de nizam-ı mesalih-i memleket ve intizam-ı umur-ı saltanata ikdam ve 770(1368-1369) senesinde anda kışlayub muvaneset ve sohbet-i ulema meşayih evkat-güzar ve evvel-baharda ki hüsv-i çarmin burc-i şerefden ruy-i zemine tali' ve ihtiran-ı şıkufe ve nesrin felek-i ahdar-i çimende rah-ı ehl-i mülk ve dine lami' oldu” (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 326).

O zafer sahibi sultan, Edirne'de saltanatın düzenini sağlayarak ülkenin işlerine düzen verdi ve saltanat işlerine özen gösterdi. 770 (1368-1369) yılında orada kışladı, âlimler ve şeyhlerle zaman geçirdi ve dostluk kurdu. İlkbaharda, cihan padişahının şerefli kulesinden

yeryüzüne bakan yüzü, neşe içinde parladı. Ülkenin ve dinin sahiplerinin yüzü güldü, mutlu oldu.

“Hikmeti budur ki taki gurur-ı nefis-i hodgam ol tenbih-i müşfikeneden zayıf olub gaflet-i nefis-i hod-perest huşyari-i akl-ı akıbet-endişe mütebeddil ola”

Yöneticinin şunlara dikkat etmesi gerekir; nefsin kibirlenme gururundan uzaklaşması için yapılan uyarılardan etkilenip, nefsin gafleti ve kibirliliği yerine aklın sonuçlarından kaynaklanan endişe ve dikkat değişebilir. Yani yöneticinin her an, her türlü tehlikelere karşı tedbirli olması gerekir. Yönetici her an teyakkuzda olmalı, bir an bile gafil olmamalıdır. Zevk ve eğlence içerisinde olmamalı, şayet vaktini rahat içerisinde geçirirse devletine zarar veren olabilir.

Beyt

Ger heme vakt-i bi-elem başı

Devlet et ra be-çeşm-i zahm koned

Eğer bu zamanda bütün vakitlerin elemsiz geçerse devletine yaramaz nazar isabet eder. Yani devlet başkanı her an teyakkuzda olmalı, her düşmanın her an tetikte olduğu unutmamalıdır. Sultan, Problemsiz günler olduğu zaman mutlaka bir şeyler kötü gidiyor şeklinde düşünmelidir.

Sonuç

15. yüzyılın ortalarında Bitlis bölgesinde doğan İdris-i Bitlisi, i, II. Bayezid'in isteği üzerine "Heşt Bihişt" adlı eseri kaleme aldı. Ancak Vezîrîâzam Atik Ali Paşa ve dönemin diğer bürokratlarıyla sorunları olduğu için eserin gerçek değeri anlaşılamadı. İdris-i Bitlisi daha önceki eserlerinden dolayı takdir edilmiş ve bu durum Osmanlı sarayında da devam etmiş, itibar sahibi olarak yüksek maaşa bağlanmıştır. İdris-i Bitlisi karmaşık bir siyaset ortamı içerisinde zihin dünyası şekillenmişti. 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyılın başlarında Osmanlı-Akkoyunlu daha sonra ise Osmanlı-Safevi ve Osmanlı-Memlûk çekişmelerinin ortaya çıkarttığı olumsuz havadan Bitlisi de etkilenmiş ve bu durum onun tarih yazımına da yansımıştır.

İdris-i Bitlisi'nin kaleme aldığı Heşt Bihişt adlı eser, döneminden önce ve sonrasında yazılan Tevârih-i Âl-i Osmanlardan farklı bilgiler içermesi ile göze çarpmaktadır. Bunun sebebini ise konuyla ilgili yazılan fakat elimize ulaşmamış kaynakları incelemiş olduğu ile ifade edilebilir. İdris-i Bitlisi'nin tarih yazıcılığı dışında devlet felsefesi, siyaset adabı, inşa geleneği, hükümdar-yönetim fikri ve algısı gibi konularda yazması ve felsefe, tasavvuf, siyaset, ahlâk ve tarih gibi ilimlerle meşgul olmasından dolayı, ayrıca birkaç devlette görev yapmış, bu kadar tecrübeli bir şahsiyetin Osmanlı devlet geleneği hakkındaki düşüncelerini incelemeye çalıştık. Yazarın Osmanlı devlet geleneğini Heşt Bihişt bağlamında, belirli konu başlıkları tespit ederek bu konudaki fikirlerini değerlendirmeye çalıştık.

Osmanlı hükümdarları, kendi soylarını ve meşruiyetlerini sağlamlaştırmak için Turan ülkesinin hakanları ve meliklerinin çoğunun, özellikle de Türklerin soyunun Oğuz Han'a

dayandığını belirterek meşruiyet kazanmaya çalışıyorlardı. Hükümdarın kendi halkına karşı meşruiyetini sağladıktan sonra, huzur ve toplumun asayişini sağlaması gerekiyordu; çünkü halkın rahatını düşünmeyen bir sultandan geriye bir şey kalmaz, kimse de onunla beraber olmak istemez. Ayrıca sultan, dünya malından hem kendisi yemeli hem de başkalarına vermeliydi; yoksa sultanın biriktirmesi iş değildi. Osmanlı Devleti'nde halka büyük önem veriliyordu. "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" ilkesi, Osmanlılar tarafından din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin uygulanmıştır. İslam olmayan yerlerde fetihten sonra bile ülkede dirlik ve düzen sağlanıp, ibadethaneler inşa edilmişti. Adaletle hareket edilmiş, ihtiyaç sahiplerine yardım edilmiş ve halkın huzur içinde yaşaması sağlanmıştı. Kanunlar adil bir şekilde uygulanmış, yerel adet ve geleneklere saygı gösterilmişti.

Özellikle Sultan Osman dönemi, her yönüyle mükemmel bir dönem olarak nitelendirilebilir. Anadolu'da halkın dini ve sosyal açıdan sıkıntısı olmamış, çevre halkı da onun koruması altına girmek istemişti. Sultanın reayaya (halk) karşı şefkatli ve merhametli olması, halk arasında huzursuzluk çıkmasını engellemişti. Mal toplama hırsı yerine ordunun ve halkın refahını düşünmek devletin bekası için önemliydi. Devlet işlerinin düzgün yürümesini sağlayan unsurlardan biri de istişaredir. Osman Bey, dış güçlere karşı mücadele ederken, gençlerden yaşlılara kadar çeşitli kimselerle istişare etmeyi önemsemişti. Doğru kararlar almak için tecrübeli ve bilge kişilerle sürekli danışılması gerektiğini vurgulamıştı. Osmanlılar için devletin sürekliliği en önemli hususlardan biriydi. Osman Bey, oğluna dinine bağlı olup adaletle hükmetmesini tavsiye etmişti. Ona, peygamberin şeriatı ve Ali'nin yoluyla doğru yoldan sapmamasını öğütlemişti. Bu şekilde, hanedan üyelerinin ve gelecek nesillerin doğru yoldan ayrılmaması için çaba sarf etmişti.

Kaynakça

- Abdülbaki Sadi Efendi. *Terceme-i Heşt Bihîşt*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi: Hamidiye. nr. 928.
- Armağan, A. (2011). Klasik dönemde Osmanlılarda devlet yönetim anlayışına dair bazı düşünceler. *Gazi Akademik Bakış*, 5(9), 139-156.
- Babinger, F. (1992). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri* (Çev: C. Üçok). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aktan, C. C. (2015). İdeal devlet ve iyi yönetim: Temel ilkeler, kurallar ve kurumlar. *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 50-60.
- Bursalı, M. T. (2000). *Osmanlı müellifleri*. Tıpkıbasım. Ankara: BB Yayınevi.
- Danişmend, İ.H. (1948). *İzâhlı Osmanlı tarihi kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- İzci, F., & Karhan, Z. (2022). Türk devlet yönetimi geleneğinde istişare fonksiyonu: Geçmişten günümüze bir analiz. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 5(2), 141-163. <https://doi.org/10.38004/sobad.1169649>
- Genç, V. (2007). *İdris-i Bitlisî Heşt Bihîşt Osman Gazi dönemi (Tahlil ve Tercüme)*. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göktürk, İ. (2020). Temel kaynaklardan hareketle Türk devlet geleneğinde meşruluğun dayanakları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 1079-1099. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.692693>
- Gönenç, L. (2001). "Meşruiyet kavramı ve anayasaların meşruiyeti problemi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 50, sy. 1 https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000606.
- İbn-i Kemâl (1991). *Tevârih-i âl-i Osman I. Defter*. (Haz. Ş. Turan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- İdris-i Bitlisî (2008). *Heşt Bihîşt* (Haz: S. Kaya-M. Karataş-Y. Baş). Ankara: BETAV Yayınevi.
- Koçaslan, B. (2019). *İdris-i Bidlisî Heşt Bihîşt Orhan Gazi dönemi (Tahlil Ve Tercüme)*. Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Neşrî, M. (1995). *Kitâb-ı Cihannümâ*. (Haz. M.A. Köymen ve F.R. Unat). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Özcan, A. (1998). Heşt Bihîşt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (2000). İdris-i Bitlisî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, D. A. (1996). Türkiye'de halkın yönetime katılması mevcut yerel yönetim anlayışı ve çözüm bekleyen temel sorunlar. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4).
- Uzunçarşılı, İ.H. (1994) *Osmanlı tarihi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Zorlu, S.E. (2022). Eski Türklerde ve Osmanlı Devleti'nde meşruiyet inancı bağlamında devlet başkanının belirlenmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 2, ss. 501-33.